

Ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος ὡς ἐρμηνευτής τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας

ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ*

Στὴν «Ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Sheffield», ὅπου εἶχε συνέλθει στὶς ἀρχές τῆς οἰκου-
μενικῆς δεκαετίας «Ἐκκλησίες ἀλληλέγγυες πρὸς τὶς γυναῖκες» σχετικὴ χρι-
στιανικὴ συνδιάσκεψη, πρὸς τὴν Κ.Ε. τοῦ ΠΣΕ διατυπώθηκε μία πολυσυζητη-
μένη πρόταση, ἡ ὁποία ἀνέφερε ἐπὶ λέξει: «*χαιρετίζουμε τὴν ἀναγνώριση ὅτι ἡ
ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν (χριστιανικὴ) πνευ-
ματικότητα, ἡ ὁποία εἶναι ἐνιαία καὶ ἀφορᾷ τὸ σῶμα, τὸ νοῦ καὶ τὸ πνεῦμα
στὴν ὁλότητά τους... Δυστυχῶς ὅμως ἡ σεξουαλικότητα αὐτὴ καθαυτὴ ἦταν γιὰ
αἰῶνες, καὶ συνεχίζει νὰ εἶναι, προβληματικὴ γιὰ τὸν χριστιανισμό*»¹.

Ἄν καὶ ἡ ἄποψη ποὺ ἐκφράζεται στὴν «Ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Sheffield» σὲ ὀρι-
σμένους κύκλους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας συνεχίζει νὰ θεωρεῖται ταμπού,
σὲ γενικὲς γραμμὲς φαίνεται, ἔστω καὶ σιωπηλά, ἀποδεκτὴ στὴν Ὁρθόδοξη θε-
ολογικὴ κοινότητα, μόνον ὅμως ὅσες φορὲς ἡ σύγκρουση Ὁρθόδοξη ἀντιρω-
τικὴ θεολογία ἀσχολεῖται μὲ τὶς σχετικὲς γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ θέσεις τοῦ ἱεροῦ
Αὐγουστίνου².

* Ὁ Πέτρος Βασιλείαδης εἶναι Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.

1. PARVEY CONNIE (ἐκδ.), *The Community of Women and Men in the Church: The Sheffield Report*, Geneva, WCC 1981, σελ. 83 ἔξ.

2. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πρόσφατη ἔκδοση τοῦ (Μητρ. Πειραιῶς) ΣΕΡΑΦΕΙΜ, *Αἱ αἰρέ-
σεις τοῦ Παπισμοῦ*, Πειραιεὺς 2009. Ἐπίσης, Ὁ Παπισμὸς χθὲς καὶ σήμερον, Ἱερά Μονὴ
Παρακλήτου 2009, καὶ προηγουμένως τοῦ (Μητρ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως) ΙΕΡΕΜΙΟΥ,
*Σύγκρουση Ὁρθοδόξου Πατερικῆς Θεολογίας καὶ Αὐγουστίνου Φραγκολατινικῆς Πα-
ραδόσεως*, Ἐκδ. Ἱ. Μ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, Δημοτσάνα 2007. Ὅλες ἐπαναλαμ-
βάνουν τὴν ἐναντίον τοῦ ἱεροῦ (καὶ «ἀγίου» τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας) Αὐγουστίνου ἐπι-
χειρηματολογία τοῦ Ἱ. ΡΩΜΑΝΙΔΗ (βλ. περισσότερα πιὸ κάτω). Μοναδικὴ ἐξαίρεση τὸ ἔργο
τοῦ ROSE SERAPHIM, *The Place of Blessed Augustine in Orthodox Theology*, St. Herman of
Alaska Brotherhood: Platina CA 1996² 1983¹, καθὼς καὶ ἡ ἀξιόλογη κριτικὴ παρουσιάση
τοῦ ἀπὸ τὸν (παλαιοημερολογίτη) Ἀρχιεπίσκοπο Ἑτνας Χρυσόστομο.

Στήν παρούσα μελέτη³ θεωρήσαμε έπιβεβλημένη τήν άναφορά μας στο θέμα τής ανθρώπινης σεξουαλικότητας για δύο λόγους: πρώτον για λόγους ίεραποστολικούς, και δεύτερο –και κυριότερο– έπειδή όλη ή νεώτερη Όρθόδοξη θεολογική ένασχόληση με τή θεολογική σκέψη και τήν προσωπικότητα του μεγαλύτερου και πολυγραφέτερου Λατίνου θεολόγου τής άδιαίρετης Έκκλησίας⁴, και μάλιστα από τις αυστηρότερες και άσκητικότερες μορφές της, έπιδεικτικά άποσιωπούν μία από τις κύριες κατηγορίες –ίσως τήν κυριότερη⁵– που για πάνω από ένα αιώνα (άπό τήν έποχή τής μνημειώδους συμβολής του De Regnon⁶) έχει εκτοξεύσει ή έπιστημονική κοινότητα έναντιον του doctoris gratiae τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας, τήν άπαισιόδοξη δηλαδή στάση του για τόν άνθρωπο, και κυρίως για τήν καταδίκη τής διά τής δημιουργίας παρασχεθείσας δυναμικής τής ανθρώπινης σεξουαλικότητας⁷.

3. Σε πρώτη παρουσίαση ή προβληματική τής μελέτης αυτής έγινε στο διαχριστιανικό συμπόσιο τής Ρώμης με θέμα τόν ιερό Αύγουστίνο (2009), τήν όποία σε διευρυμένη κάπως μορφή παρουσιάσαμε από κοινού με τόν καθ. Μ. Κωνσταντίνου. Έπίσης στο (cura di I. Asimakis), *Donorum commutatio*, Θεσσαλονίκη, 730-764. Είναι προφανές ότι πρωτογενή τμήματά της, ως άποτέλεσμα έρεύνης και έπιστημονικής θεμελίωσης, είναι μόνον τά βιβλικά (παύλεια) και εκείνα τής Όρθόδοξης ανθρωπολογίας. Άποκλειστικά δευτερογενή, προερχόμενα από μελέτες ειδικών στον ιερό Αύγουστίνο έπιστημόνων, είναι τά άναφερόμενα στις περι ανθρώπινης σεξουαλικότητας άπόψεις του Αύγουστίνου (κυρίως, άν και όχι άποκλειστικά, εκ τής άγγλόφωνης βιβλιογραφίας), μολοντί δέν λείπουν και πρωτογενείς χρήσεις από τó corpus augustinianum.

4. Άλλά και ως προσοπικότητα με τεράστια άκτινοβολία στη διαμόρφωση του πολιτισμού αξίζει νά σημειωθεί, ότι σε επίπεδο παγκόσμιας λογοτεχνίας και γραμματείας οι μελέτες με άντικείμενο τόν ι. Αύγουστίνο ύστερούν μόνον εκείνων του άποστόλου Παύλου.

5. Η άλλη κατηγορία άφορα στην περι άυταρχικού κοινωνικού συστήματος, τó όποιο άφησε άνεξίτηλο σε όλόκληρη τήν χριστιανική παράδοση, άνατολική και δυτική, τó έργο του *De civitate dei*. Για τó θέμα όμως αυτό βλ. DODARO R.J. - ATKINS E.M., (έκδ.), *Augustine: Political Writings*, Cambridge CUP 2001, και DODARO R.J., «Augustine's Secular City», LAWLESS G. - DODARO R. J., (έκδ.), *Augustine and his Critics*, Routledge, London and New York 2000, 231-259.

6. DE RÉGNON THEODORE, *Études de théologie positive sur la sainte Trinité*, Paris 1898. Ό De Regnon έγκαινίασε στη σύγχρονη έρευνα τή διάκριση άνάμεσα στην «κοινωνική» (Καπαδοκών) και «λατινική» (αύγουστίνεια) τριαδολογία. Βλ. όμως έπ' αυτού BARNES M. R., «De Regnon Reconsidered», *Augustinian Studies* 26 (1995), 51-79, αλλά και Behr John, *CALLING UPON GOD AS FATHER: AUGUSTINE AND THE LEGACY OF NICAEA*, PAPANIKOLAOU A., - DEMAΚΟΠΟΥΛΟΣ G. E., (έκδ.), *Orthodox Reading of Augustine*, SVS Press: Crestwood 2008, 153-165.

7. Είναι χαρακτηριστικό τó γεγονός ότι ακόμη και ό Ί. Ρωμανίδης, που άσχολήθηκε

Ἀπὸ τὴ μία, λοιπόν, ἔχουμε τὸν ἱερό Αὐγουστῖνο, τὸν ὁποῖον ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς δικαίως θεωρεῖ ὡς τὸν «δεύτερο θεμελιωτὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως»⁸, μὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του νὰ χαρακτηρίζονται ὡς μνημεῖα τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ⁹, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς καὶ μεταφυσικῆς σπουδαιότητος τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητος, ζήτημα στὸ ὁποῖο ἀπὸ πλευρᾶς χριστιανικῆς μαρτυρίας ἡ Ἐκκλησία φαίνεται νὰ χάνει στὴν εὐρύτερη κοινωνία τὴν ἀξιοπιστία της. Γιὰ τὸ σημαντικότερο αὐτὸ ζήτημα, καὶ κυρίως μὲ δεδομένες τὶς συνέπειες τῆς πλήρους σεξουαλικῆς «ἀπελευθέρωσης» στὴ σύγχρονη κοινωνία, ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ μένει ἀπαθής.

Στὶς παρακάτω, λοιπόν, ἕξι ἐνόητες πρώτα θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τῆς αὐγουστίνειας θεώρησης τοῦ ζητήματος τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητος (1), συγκρίνοντάς την μὲ τὶς ἀντίστοιχες θέσεις τοῦ συγχρόνου του Ἰουλιανοῦ (2), στὴ συνέχεια πολὺ σύντομα θὰ παρουσιάσουμε τὴν ἀντίστοιχη περὶ θεώσεως διδασκαλία, ποὺ ἀναπτύχθηκε στὴν μεταγενέστερη ἑλληνικὴ βυζαντινὴ παράδοση ὡς πρόταση ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος (3), θὰ προχωρήσουμε σὲ μία κατὰ τὸ δυνατόν ἀντικειμενικὴ κριτικὴ θεώρηση τῆς νεότερης Ὁρθόδοξης ἀντι-αὐγουστίνειας ἐκστρατείας (4), θὰ παρουσιάσουμε συνοπτικὰ τὴν παύλεια ἀνθρωπολογία (5), καὶ τέλος, θὰ ἐπιχειρήσουμε

ειδικὰ μὲ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, τὴν διδασκαλία τοῦ ὁποῖου πρώτος στὴ χριστιανικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ἀνέπτυξε ὁ Αὐγουστῖνος, παρέκαμψε πλήρως τὸ ζήτημα. Σὲ μεταγενέστερο ἔργο του ὁ Ἱ. Ρωμανίδης ἀναγνωρίζοντας αὐτὸ τὸ ἔλλειμμα ἐπιχείρησε τὴν ἀκόλουθη ἐπιφανειακὴ καὶ ὀπωσδήποτε μὴ τεκμηριωμένη ἐξήγηση: «Ἡ ἐν τῇ Δύσει ἐπανάσταση κατὰ τῆς αὐγουστίνειου πνευματικότητος εἶναι σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴ, ὀδηγοῦσα μάλιστα εἰς τὰς ἀντιθέτους προϋποθέσεις τὰς ὁμοιαζούσας πῶς μὲ τὴν ἰσλαμικὴν πνευματικότητα ἐξ ἐπόψεως τουλάχιστον ἠδονισμοῦ. Ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου δόγματος τοιοῦτον κίνημα πρὸς τὸν ἐνδοκοσμικὸν εὐδαιμονισμὸν τῆς συγχρόνου δυτικῆς ἠθικῆς ἔχει σαφῶς ἐρεῖσματα αἰρετικὰ καὶ ἐντελῶς ξένα πρὸς τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν. Καὶ συμβαίνει τοῦτο ὄχι διότι ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης ἔχει τί τὸ κοινὸν μὲ τὴν αὐγουστίνειον πνευματικότητα (!)» (*Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς ἐκκλησίας*, Ἀθήνα σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή: www.oodegr.com/oode/dogmat2/dogmatic-1.htm καὶ σὲ ἀγγλικὴ μεταφράση *An Outline of Orthodox Patristic Dogmatics*. Rollinsford NH 2004).

8. Πρβλ. SCHNEUBELT J. - FLETEREN VAN E., (ἐκδ.), *Augustine: "Second Founder of Faith"*, New York 1990.

9. Ὁ Ludwig Wittgenstein χαρακτήρισε τὶς «Ἐξομολογήσεις» τοῦ Αὐγουστίνου ὡς «τὸ πιὸ σοβαρὸ ἔργο ποὺ ἔχει στὴ διάθεσή του ὁ πολιτισμὸς μας» (TRACY DAVID, «Augustine's Christomorphic Theocentrism», PAPANIKOLAOU A. - DEMAKOPOULOS G. E., (ἐκδ.), *Orthodox Reading of Augustine*, SVS Press: Crestwood 2008, 263-289, 265.

μία θεολογική αυτοκριτική, με βάση την βιβλική και πατερική διδασκαλία, αναζητώντας την απαραίτητη συνέπεια για ένα θέμα που απασχολεί σύνολη την χριστιανική σκέψη, ανατολική και δυτική (6).

1. Ανθρώπινη σεξουαλικότητα και ι. Αύγουστίνος

Τὰ τελευταῖα χρόνια, καὶ κυρίως μετὰ τὴ Β΄ Βατικανὴ Σύνοδο¹⁰, ἄρχισε νὰ ἀναπτύσσεται μία τεράστια ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία διαφαίνεται νὰ ἐγκαταλείπεται –ἀκόμη καὶ μεταξὺ ρωμαιοκαθολικῶν ἐπιστημόνων– ἡ παλαιότερη ἀπολογητικὴ στάση ὑπὲρ τοῦ συνόλου τῆς αὐγουστίνειας θεολογίας καὶ νὰ υἱοθετεῖται μία περισσότερο οὐδέτερη καὶ ὀρισμένες φορὲς κριτικὴ στάση ἀπέναντί της. Σημεῖο αἰχμῆς τῆς κατὰ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου κριτικῆς δὲν εἶναι πλέον τόσο οἱ θεολογικὲς (τριαδολογία κ.λπ.), ὅσο οἱ ἀνθρωπολογικὲς του θέσεις (γιά τις γυναῖκες, τὸ γάμο, τὴν ἀσκητικὴ, τὴν σεξουαλικότητα κ.λπ.)¹¹. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ ἀπόψεις καὶ ἡ ἔντονη κριτικὴ τῆς γερμανίδας καθολικῆς θεολόγου Uta Ranke-Heinemann γιά τις θέσεις τοῦ Αὐγουστίνου σχετικὰ μετὰ τὸ γάμο καὶ τὴν σεξουαλικότητα: «Τὸ ἄτομο ποὺ συνέβαλε στὴν ἔχθρα τοῦ χριστιανισμοῦ γιά τις σεξουαλικὲς σχέσεις καὶ τὴν σεξουαλικὴ ἱκανοποίηση, καὶ μάλιστα δημιουργώντας ἕνα συγκροτημένο θεολογικὸ σύστημα, ἦταν ὁ μέγιστος τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος... Ὁ Αὐγουστίνος ὑπῆρξε ὁ πατέρας μίας δεκαπέντε ὀλόκληρων αἰώνων ἀγωνίας γιά τὸ βαθύτερο νόημα τῆς σεξουαλικῆς πράξεως καὶ τῆς διαρκοῦς ἐχθρότητας πρὸς αὐτήν... Δραματοποίησε τὸ φόβο τῆς σεξουαλικῆς εὐχαρίστησης, ἐξισώνοντάς

10. Πρὸβλ. τὸν προβληματισμὸ τοῦ κορυφαίου –καὶ ἐκ τῶν θεωρητικῶν τῆς Β΄ Βατικανῆς συνόδου– θεολόγου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας, H. DE LUBAC, *Augustinianisme et theologie moderne*, Théologie 63, Paris 1965. Βλ. ἐπίσης πολὺ πρόσφατα καὶ GROSSI VITTORINO, «La ricenzone Agostiniana della Predestinazione. Difficilta antiche e moderne», *Augustinianum* 49 (Iunius 2009), σελ. 191-221.

11. Βλ. π.χ. LAWLESS G. - DODARO R. J. (ἐκδ.), *Augustine and his Critics*. Ἡ μέχρι πρόσφατα κριτικὴ τόσο ἀπὸ Ὁρθόδοξη ἀνατολική, ὅσο καὶ ἀπὸ Δυτικὴ θεολογικὴ σκοπιά, ἐναντίον συνόλης τῆς δυτικῆς χριστιανικῆς θεολογίας, μετὰ σημεῖο ὁμοῦ αἰχμῆς καὶ ἀναφορᾶς πάντοτε τὸν ι. Αὐγουστίνου, ἀφοροῦσε στὶς ἀκόλουθες ἔξι περιοχὲς: (α) ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ θεολογικὴ τριαδολογία, (β) ὑποβάθμιση τῆς σημασίας τῆς ἐνανθρώπισης, (γ) φυγὴ ἀπὸ τὸν κόσμον, (δ) περιφρόνηση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, (ε) ἀτομικιστικὴ θεώρηση τῆς σωτηρίας, καὶ (στ) χαμηλὴ ἐκτίμηση τῶν μυστηρίων (LEECH K., *The Social God*, Shelton Press: London 1981, 25).

την με τὸν ὄλεθρο, σὲ τέτοιο βαθμὸ πού ὅποιος προσπάθησε νὰ ἀκολουθήσει τὸν εἰρμὸ τῆς σκέψης του παγιδεύτηκε σὲ ἕναν τρομερὸ ἐφιάλτη»¹².

Μολονότι ἄλλοι ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι ἔχουν ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ στὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὅποια κριτικὴ ἐναντίον τοῦ Αὐγουστίνου ὀφείλει νὰ λαμβάνει ὑπόψη τῆς τὴν περιορῆουσα πολιτιστικῆ¹³ ἀτμόσφαιρα μὲ τὶς ἔντονα ἐγκρατιτικὲς τάσεις¹⁴, (ἄποψη μὲ τὴν ὁποία ἀσφαλῶς συντασσόμαστε)¹⁵, ἡ ἐπιστημονικὴ κοινότητα –τῶν καθολικῶν θεολόγων συμπεριλαμβανομένων– εἶναι

12. Uta RANKE-HEINEMANN, *Eunuchs for the Kingdom of Heaven. Women, Sexuality and the Catholic Church*, engl. transl. Doubleday: New York, 1990, 75 ἔξ. Παρόμοια ψυχολογικὰ προβλήματα συναντᾶ κανεὶς καὶ στὴ σύγχρονη Ὁρθόδοξη πραγματικότητα, ὅπως τὰ παρουσίασε μὲ γλαφυρὸ καὶ παράλληλα δραματικὸ τρόπο πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ὁ Κ. Καρακόλης («Συζυγία καὶ τεκνογονία. Ἐρωτήματα καὶ ἀπορίες ἑνὸς λαϊκοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας», *Συζυγία καὶ Τεκνογονία. Πρακτικὰ τῆς Α΄ Διεπιστημονικῆς Συνσκέψεως (13-14 Δεκεμβρίου 2002)*, 155-168, τὴν πρωτοβουλία τῆς ὁποίας εἶχε ἡ ὑπὸ τὸν μακαριστὸ Ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο († 2008) Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος). Ἡ Ranke-Heinemann μάλιστα μὲ ὑπερβολικὰ σκληρῆ, καὶ κατὰ τὴν ἀποψὴ μας μὴ ἐπιστημονικὰ τεκμηριωμένη, γλῶσσα ὑποστήριξε, πὼς «ἡ κυρίαρχη ἀποψὴ τῆς ἀγαμῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, ὅτι ὁ κατεξοχὴν χώρος (locus par excellence) στὸν ὁποῖο ἐδράζεται ἡ ἁμαρτία εἶναι τὸ σέξ, εἶναι βασισμένη στὶς φαντασιώσεις καὶ τὸ μῖσος ἐνάντια στὴν ἡδονὴ τοῦ Αὐγουστίνου» (*Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, 90). Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὴν ἀποψὴ τῆς REUTHER R. R., *Sexism and God-Talk: Toward a Feminist Theology*, Boston 1983, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸ ἱ. Αὐγουστίνου πηγὴ τῆς «πατριαρχικῆς» ἀνδροκεντρικῆς ἀνθρωπολογίας τῆς δυτικῆς χριστιανοσύνης.

13. POWER E. KIM, *In Veiled Desire: Augustine on Women*, New York, 1996.

14. Μετὰ τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ BROWN PETER, *The Body and Society. Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity*, CUP: New York 1988, ἡ ὁποία σημειωτέον ἀνέτρεψε τὶς παλαιότερες ἐπικριτικὲς γιὰ τὴν ἐκκλησία ἀπόψεις περὶ ἀλλαγῆς παραδείγματος στὴν κοινωνία μὲ τὴν ἐπικράτηση χριστιανισμοῦ καὶ ὑποβάθμισης τῆς ἀξίας τοῦ σώματος –κάτι πού ἐπανήλθε δυναμικότερα μετὰ τὴν Ἀναγέννηση, καὶ κυρίως τὸν Διαφωτισμό. Ἀνέτρεψε ἐπίσης τὴν παγιωμένη– τουλάχιστον μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων –ἀποψὴ ὅτι ἡ αὐστηρότητα σὰ ἦθη τοῦ χριστιανισμοῦ προήλθε ὡς ἀντίδραση πρὸς τὸν ἔκλυτο εἰδωλολατρικὸ βίος. Τὸ ἀντίθετο συνέβη: Ὑπῆρχαν διάχυτες ἀκραῖες ἐγκρατιτικὲς ἀπόψεις, τὶς ὁποῖες ἡ ἐπίσημη ἐκκλησία ὄχι μόνον δὲν υἰοθέτησε, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο μέχρι καὶ τὸν πέμπτο αἰῶνα ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἐμπέδωση μίας περισσότερο ἰσορροπημένης οἰκογενειακῆς τάξης πραγμάτων. Ὁ ἱ. Αὐγουστίνος ἦταν τέκνο αὐτῆς τῆς περιορῆουσας ἀτμόσφαιρας καὶ μὲ βίασὴ αὐτὰ τὰ δεδομένα θὰ πρέπει νὰ κρίνεται.

15. Ἄν στὴν μελέτη αὐτὴ προχωροῦμε σὲ ἀναφορὲς ἐπικριτικῶν τῶν ἱεροῦ πατρὸς ἀποψεων, αὐτὸ γίνεται ὄχι γιὰ νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴν τεράστια θεολογικὴ συμβολὴ του ἢ ἀκόμη καὶ τὴν ἀγιότητά του, ἀλλὰ προκειμένου νὰ ἀναδείξουμε ἕνα πρόβλημα στὸ ὁποῖο ὀφείλει νὰ ἐγκύψει ἡ σύγχρονη θεολογικὴ ἐπιστῆμη καὶ χριστιανικὴ μαρτυρία, διδασκόμενη καὶ δυναμικὰ ἐρμηνεύουσα τὸ πλοῦσιον παρελθόν της.

σχεδόν πεπεισμένη, ότι οί ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς σύγχρονης ποιμαντικῆς τῆς ἐκκλησίας¹⁶.

Δὲν θὰ ἀναφεροῦμε σὲ ἄλλες ἔντονα κριτικὲς ἕως καὶ ὑπερβολικὲς μελέτες τῆς μετα-Βατικανῆς περιόδου¹⁷. Θὰ περιοριστοῦμε σὲ ἐκεῖνα τὰ ἀντιπροσωπευτικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον προκάλεσαν αἴσθηση στοὺς θεολογικοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους, ἀλλὰ καὶ ἐπέδρασαν καταλυτικὰ –σχεδόν πειστικά– στὴν ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα¹⁸, σὲ τέτοιο σημεῖο πού οἱ εἰδικοί ἐπὶ τῆς αὐγουστίνειας θεολογίας νὰ ἀναγκάζονται ἢ νὰ ὁμολογήσουν ὅτι «τίποτε δὲν κερδίζουμε προσπαθώντας νὰ ὑπερασπιστοῦμε τὴν δογματικὴ διδασκαλία του (ἐνν. τοῦ Αὐγουστίνου), ἢ ὁποῖα παραμένει τρομακτικὴ προκαλώντας περισσότερο τὸ δέος, παρὰ τὴ συμπάθειά μας»¹⁹, ἢ νὰ ἀσχοληθοῦν κριτικὰ μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς καὶ καλὰ τεκμηριωμένες θέσεις τῶν ἐπικριτῶν τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου²⁰, ἀλλὰ καὶ

16. Παρενθετικὰ νὰ ἀναφέρουμε ὅτι στὴν τελευταία ἐγκύκλιό του, *Caritas veritate*, ὁ πάπας Βενέδικτος XVI κάνει μία μόνο ἀναφορὰ στὸν ἱ. Αὐγουστίνου, καὶ αὐτὴ γιὰ νὰ συνδέσει τὸ Θεὸ μὲ τὴν ἀγάπη. Νὰ ὑπενθυμίσουμε, ὅτι ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου τὸ 1953 ἦταν πάνω στὸν ἱ. Αὐγουστίνου: *Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche*.

17. Τὸ ἔργο π.χ. τοῦ KURT FLASCH μὲ τὸν ἐντυπωσιακὸ τίτλο «Ἡ λογικὴ τοῦ τρόμου», ὅπου ἀνοιχτὰ ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀπόψεις καὶ τὸ αὐγουστίνειο δόγμα περὶ θείας χάριτος καὶ ἀπολύτου προορισμοῦ ἦταν ὑπεύθυνες γιὰ ὅλους τοὺς αἱματηροὺς θρησκευτικοὺς πολέμους καὶ τὰ διάφορα καθεστῶτα τρόμου, πού ἀπὸ τὸ 400 μ.Χ. μέχρι καὶ τὸν 20ῦ αἰ. αἱματοκύλησαν τὴν Εὐρώπη. Ὁ Flasch μάλιστα ἀνεκδοίαστα ἀπεκάλεσε τὸν Αὐγουστίνου «κλασικὸ συγγραφέα τῆς χριστιανικῆς μὴ ἀνεκτικότητας» (KURT FLASCH, *Logik des Schreckens: Augustinus von Hippo de diuersis questionibus ad Siplicianum 1.2*, Mainz 1990, 119). Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Flasch σὲ διάλεξη στὸ Bochum, ἐξαιτίας τῆς ἔσω καὶ σιωπηρῆς ἀποδοχῆς αὐτῶν τῶν ἀπόψεων ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, διακήρυξε δημόσια «Warum ich nicht mehr Christ sein kann» (ἀπὸ τὸ FLOGAUS REINHARD, «Inspiration-Exploitation-Distortion: The Use of St. Augustine in the Hesychast Controversy», A. PAPANIKOLAOU-G.E. DEMAKOPOULOS (eds.), *Orthodox Reading of Augustine*, 63-80, ἴδ. 69-70).

18. Ἡ MATTER E. ANN στὴ μελέτῃ της, «Christ, God and Women in the Thought of St. Augustine», LAWLESS G. - DODARO R. J. (ἐκδ.), *Augustine and His Critics*, 164-175, ἀνακεφαλαίωσε μὲ ἀντικειμενικὸ τρόπο τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐπικριτῶν τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου.

19. GERALD BONNER, *St. Augustine of Hippo: Life and Controversies*, SCM: London 1963, 392. Βλ. ὅμως καὶ τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασία τῶν βαθυστόχαστων ἀποψεῶν του ἀπὸ τὸν WETZEL JAMES, «Snares of Truth. Augustine on Free Will and Predestination», LAWLESS G. - DODARO R. J. (ἐκδ.), *Augustine and His Critics*, 124-141.

20. Βλ. π.χ. LAWLESS G. - DODARO R. J. (ἐκδ.), *Augustine and His Critics*.

νά έντεινουν τήν έρευνητική τους προσπάθεια²¹, σέ μία άπολογητική κυρίως υπεράσπιση τής θεολογίας τής Ρωμαιοκαθολικῆς έκκλησίας²².

Ευρέως διαδεδομένες στήν ακαδημαϊκή κοινότητα είναι οί άπόψεις τής Elaine Pagels, ή όποία απέδωσε στόν ί. Αύγουστίνο τήν καταλυτική έπανερμηνεία τής διήγησης τών τριών πρώτων κεφαλαίων τής Γενέσεως. Ένώ δηλαδή για τέσσερες αιώνες οί χριστιανοί θεολόγοι (άλλά και πριν άπ' αὐτούς οί ισραηλίτες) έρμήνευαν τήν περι Άδάμ και Εύας διήγηση ώς «ίστορία τής ανθρώπινης έλευθερίας σέ όλες της τις μορφές, συμπεριλαμβανομένης τής έλεύθερης βούλησης, τής έλευθερίας άπό τις δαιμονικές δυνάμεις, τής έλευθερίας άπό τις κοινωνικές και σεξουαλικές ύποχρεώσεις, τής έλευθερίας άπό τις τυραννικές κυβερνήσεις και άπό τό πεπρωμένο... άλλά και τή δυνατότητα νά χειρίζεται μία τέτοια έλευθερία, με τόν Αύγουστίνο όλα αὐτά άλλαξαν... και μετατράπηκαν σέ ίστορία τής ανθρώπινης δουλείας»²³.

Κατά τήν Pagels, άπό τόν Αύγουστίνο και μετά έπαυε στή Δύση νά πιστεύεται ότι ό Θεός κατά τή δημιουργία χάρισε στήν άνθρωπότητα τό δώρο τής ήθικῆς έλευθερίας, και ότι ή κακή χρήση της άπό τόν Άδάμ ήταν εκείνη πού

21. Βλ. π.χ. HUNTER DAVID G., «Reclaiming Biblical Morality: Sex and Salvation History in Augustine's Treatment of the Hebrew Saints», BLOWERS PAUL M. - RUSSELL CHRISTMAN ANGELA-HUNTER DAVID G.-DARLING YOUNG ROBIN (έκδ.), *In Dominico Eloquentio. In Lordly Eloquence: Essays on Patristic Exegesis in Honor of Robert Louis Wilken*, Eerdmans: Grand Rapids 2002, 317-35, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Augustinian Pessimism? A New Look at Augustine's Teaching on Sex, Marriage and Celibacy», *Augustinian Studies* 25 (1994) 153-77, και κυρίως «Augustine, Sermon 354A: Its Place in his Thought on Marriage and Sexuality», *Augustinian Studies* 33 (2001), 3, 39-60.

22. Πρβλ. π.χ. BØRRESEN ELIZABETH KARI, *Subordination and Equivalence: The Nature and Role of Women in Augustine and Thomas Aquinas*, άγγ. μετ. Washington UP 1981. Είναι χαρακτηριστική για τό θέμα μας ή διαπίστωση τής Børgesen, άλλά και τής SOENNECKEN S. (*Misogynie oder Philogynie, Philologisch - theologische Untersuchungen zum Wortfeld "Frau" bei Augustinus*, Peter Lang: Frankfurt/New York 1993), ότι τό κύριο έλλειμμα τής διδασκαλίας του ί. Αύγουστίνου δέν είναι ή θέση τής γυναίκας ή ή υπερβολική άσκητική του ποιμαντική, άλλά ή σεξουαλικότητα.

23. PAGELS E., *Adam, Eve, and the Serpent*, Random House: New York 1988, XXII. Κατά τήν Pagels οί νέες αὐτές άντιλήψεις του Αύγουστίνου είχαν βαθιά επίδραση στο χριστιανικό κόσμο, άφοῦ ή περι προπατορικού άμαρτήματος θεωρία άποδείχτηκε πολιτικά πρόσφορη, δεδομένου ότι επέβαλε σέ πολλούς άπό τούς συγχρόνους του άλλά και στίς έπερχόμενες γενιές, ότι τά ανθρώπινα όντα χρειάζονται σέ παγκόσμιο επίπεδο μία έξωτερική διακυβέρνηση, πού στήν περίπτωσή τους σήμαινε ένα χριστιανικό κράτος και μία αυτοκρατορικά ύποστηριζόμενη έκκλησία (στο ίδιο).

επέφερε τὸ θάνατο ἐπάνω στους ἀπογόνους του. Τὸ κυριότερο ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ Ἀδάμ κόστισε στὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀπώλεια τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας, ἀλλοίωσε ἀμετάκλητα τὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα –τὴν ὁποία μάλιστα ὁ Αὐγουστίνος ταύτιζε μὲ τὸ προπατορικό ἁμάρτημα– καὶ μάλιστα τὴν κατέστησε ἀνίκανη γιὰ γνήσια πολιτικὴ ἐλευθερία. Τὴν ἐρμηνεῖα του αὐτὴ ὁ Αὐγουστίνος τὴν ἀνήγαγε πίσω στὶς ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου²⁴. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο κρίναμε ἀναγκαῖα μία σύντομη παράλληλη συγκριτικὴ ἀναφορά στὸν κορυφαῖο αὐτὸν θεολόγο τῆς πρωτοχριστιανικῆς περιόδου.

Ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο καὶ μετὰ²⁵, κατὰ τὴν Pagels, ἡ διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου παγιοποίησε στὸ χριστιανικό κόσμο μία ἀνάλυση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ποὺ ἐγίνε, καλῶς ἢ κακῶς, κληρονομία ὄλων τῶν ἐπόμενων γενεῶν τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ἐπηρέασε καταλυτικὰ τὴν ψυχολογικὴ καὶ πολιτικὴ του ἰδιοσυγκρασία²⁶. Γιὰ τοὺς περισσότερους Ρωμαιοκαθολικούς καὶ Προτεστάντες ἡ ἱστορία τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας ταυτίστηκε μὲ τὸ προπατορικό ἁμάρτημα. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ Αὐγουστίνου διάφοροι χριστιανοὶ ἀντιτέθηκαν στὴ καινοφανῆ αὐτὴ θεωρία του, καὶ ἄλλοι ἔντονα τὴν ἀμφισβήτησαν –ὅπως θὰ δοῦμε μὲ ἰσχυρὰ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα– ἀλλὰ μέσα στὶς ἐπόμενες γενεές, ὅσοι ἀπὸ τοὺς χριστιανούς θεολόγους, ἀκόμη καὶ ἐπίσκοποι, πρέσβευαν τὶς παραδοσιακὲς ἀπόψεις περὶ ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, καταδικάστηκαν ὡς αἰρετικοί²⁷.

Ἀναμφίβολα τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐναντίον τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου κριτικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητος ἐδράζεται, ἢ τουλάχιστον ἔχει ὡς σημεῖο ἐκκίνησης, τὶς ἀρχές καὶ τὰ ιδεώδη τῆς νεωτερικότητος. Ἀκόμη καὶ ἡ θεολογικὴ ἐπιχειρηματολογία ἀκολουθεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς ὅρους τῆς κοσμικῆς καὶ ὄχι τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. Ἐπὶ πλέον, οἱ ἐπικριτι-

24. Ὅπ.π., XXVI.

25. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια πολὺ ἀργότερα. Κατὰ τὸν Ρωμανίδη, ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῶν Φράγκων καὶ τὴν ἐπιβολὴ καὶ ἐξύψωση τοῦ Αὐγουστίνου ὡς τῆς μοναδικῆς αὐθεντίας τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

26. Ὁρθῶς ἢ Matter E. Ann ὑποστήριξε ὅτι, γιὰ τὴν Pagels, «αὐτὸ ποὺ ἔχει σημασία δὲν εἶναι ἡ πρόθεση τοῦ Αὐγουστίνου, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ ἄφησε ὡς κληρονομιά» («Christ, God and Women», 171).

27. PAGELS E., *Adam, Eve, and the Serpent*, XXVI.

κοί ἀναλυτὲς τῆς θεολογίας του πολὺ σπάνια ἐξετάζουν τὰ κείμενά του ἱστορικο-κριτικά, ἐντὸς δηλαδὴ τῆς ἀκριβοῦς τους συνάφειας²⁸.

Ἡ ἀνθρώπινη ὁμως σεξουαλικότητα ἀποτελεῖ τμήμα –πὺν δυστυχῶς ἐλάχιστα ἔχει γίνεῖ ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους ἀντικείμενο θεολογικῆς διαπραγματεύσεως²⁹– τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας. Γι’ αὐτὸ καὶ πολὺ σωστὰ ὁ π. Θωμᾶς Ηορκο, ἓνας σύγχρονος Ὁρθόδοξος δογματολόγος πὺν ἀσχολεῖται μὲ τὴ σχέση τῆς Ὁρθόδοξης δογματικῆς θεολογίας μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, ὁμολογεῖ πὺς τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητος ἀποτελεῖ καίριο ζήτημα πὺν ἐπηρεάζει ἀποφασιστικὰ τὴ σύγχρονη θεώρηση ὄλων τῶν μεγάλων θεολογικῶν θεμάτων³⁰. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητος ἀπὸ καθαρὰ χριστιανικὴ ἄποψη συνδέεται ἄμεσα μὲ ἐκεῖνο τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας³¹, καλὸ εἶναι νὰ θυμηθοῦμε τὴν ἄποψη τοῦ Βλαντιμίρ Λόσσκυ, πὺς γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει σαφῆς πατερικὴ ἄποψη, στὸ βαθμὸ τουλάχιστο πὺν αὐτὸ ἰσχύει γιὰ ἄλλα θέματα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ χριστολογικόν: «Προσωπικά, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι, μέχρι σήμερα, δὲν συνάντησα αὐτὸ πὺν θὰ μπορούσε κανεῖς νὰ ὀνομάσει ἐπεξεργασμένη διδασκαλία γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο, μέσα στὴν πατερικὴ θεολογία»³².

28. Βλ. LEWIS AYRES, «The Fundamental Grammar of Augustine’s Trinitarian Theology», 51ἔξ., καὶ κυρίως LAMBERIGTS MATHIJS, «A Critical Evaluation of Critiques of Augustine’s View of Sexuality», *Augustine and His Critics*, 176-197.

29. Ἐξάιρεση ἀποτελεῖ ἴσως ὁ ΠΑΥΛΟΣ ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, *Ἡ γυναῖκα καὶ ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου*, μετ. Νίκου Μαρτσούκα, ἐκδ. Πουρναρά: Θεσσαλονίκη 1983² (ἀρχικὴ γαλλικὴ ἔκδοσις Paris 1958). Βλ. ἐντούτοις καὶ τὴν ὁμιλία τοῦ Κ. Ἀγόρα στὸ Μπαλαμάντ μὲ θέμα «Sur les présupposés anthropologiques orthodoxes d’ une éthique de la sexualité» (<http://www.balamand.edu.lb/theology/agoras2.htm>).

30. Ηορκο ΤΟΜ (ἐκδ.), *Women and the Priesthood*, SVS Press: Crestwood 1999², introduction.

31. Πολὺ κατατοπιστικὴ γιὰ τὴν διαφορετικὴ θεματικὴ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πατερικῆς θεολογικῆς παράδοσης τὸν 4ο καὶ 5ο μ.Χ. αἰ., ἀλλὰ γιὰ τὰ διάφορα ἐξειδικευμένα στάδια τῆς αὐγουστίνειας ἀνθρωπολογίας, ἀποτελεῖ ἡ μελέτη τοῦ π. GROSSI VITTORINO, «Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου: Μία διερεύνηση», στὸ συνέδριο τῆς Ρώμης (βλ. ὑπ. 3). Θεωροῦμε τὴν διαφορετικὴ προσέγγισι αὐτῆς τῆς μελέτης συμπληρωματικὴ καὶ ὄχι ἀντιθετικὴ τῆς δικῆς μας.

32. LOSSKY VLADIMIR, «Ἡ Θεολογικὴ ἔννοια τοῦ Ἀνθρώπινου Προσώπου», *Χριστιανικὸν Συμπόσιον*, Ἀθήνα 1968 (http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/lossky_prosopo.html). Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀνατράπηκε λίγα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐξάιρετη συστηματικὴ

Ὁ ἱ. Αὐγουστίνος³³, ὅπως τὸν γνωρίζουμε ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ βιογραφία τοῦ Ποσσιδίου³⁴, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του, καὶ κυρίως τὶς Ἐξομολογήσεις του (*Confessiones*), ἦταν ἄτομο πού ὄχι μόνον ἔζησε τὴν ἁμαρτία στὰ νιάτα του, ἀλλὰ καὶ σ' ὀλόκληρη τὴ ζωή του κατετρούχετο ἀπ' αὐτήν. Θέλησε λοιπὸν νὰ προσδιορίσει τὴ φύση τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ κυρίως τὸ τί ὀδηγεῖ σ' αὐτήν, καὶ κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ παράγων πού τὴν ὑποκινεῖ εἶναι ἡ βούληση (*voluntas*). Πρὶν ἀπ' αὐτὸν οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἀπέδιδαν στὴ ἀνθρώπινη βούληση ἀπόλυτη ἐλευθερία, τόσο γιὰ τὶς ἀγαθὲς ὅσο καὶ γιὰ τὶς κακὲς πράξεις. Κυρίως, ὅμως, ὅτι γιὰ τὶς ἐνέργειες καὶ ἀποφάσεις του ὑπεύθυνο ἦταν τὸ κάθε ἀνθρώπινο δημιούργημα, καὶ ὄχι κάποιες δυνάμεις ἔξω ἀπ' αὐτό, ὅπως ὁ δημιουργὸς Θεός³⁵. Στὴν ἐναντίον τῶν Πελαγιανῶν πολεμικὴ του ὁ Αὐγουστίνος ἀπέρριπτε τὴν ἐλεύθερη βούληση, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὅλες οἱ ἀνθρώπινες ἐνέργειες εἶναι προκαθορισμένες ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ ἐπομένως ἔξω ἀπὸ τὴν

παρουσίαση τῶν ἀνθρωπολογικῶν συνεπειῶν τῆς Ὁρθόδοξης Βυζαντινῆς θεολογίας ἀπὸ τὸν MEYENDORFF J., στὸ ἔργο του *Byzantine Theology. Historical Trends and Doctrinal Themes*, FUP: New York 1974, ἢ μετάφραση τοῦ ὁποίου στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Ἴνδικτος ἀναμένεται τοὺς ἐπόμενους μῆνες. Περισσότερα πρὸ κάτω.

33. Γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου στὰ ἑλληνικὰ βλ. ἸΩΑΝΝΙΔΗ Φ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία τῆς Δύσης (Β'-Ζ' αἰ.)*, Θεσσαλονίκη 2002, 53 ἔξ. καὶ ΧΡΗΣΤΟΥ Π., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία. Πατέρες καὶ θεολόγοι τοῦ χριστιανισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1991², 257 ἔξ., χωρὶς ὁμως κανεὶς νὰ ὑπεισέρχεται στὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα.

34. *Vita s. Augustini*, PL 45. Ἑλληνικὴ μετάφραση μὲ τὸν ἀναγκαῖο θεολογικὸ σχολιασμὸ στὸ πρόσφατο ἔργο τοῦ ἸΩΑΝΝΙΔΗ Φ., *Ποσσιδίος, Βίος Αὐγουστίνου (Vita Augustini)*. Εἰσαγωγή - Κείμενο - Μετάφραση - Σχόλια, Συγγραφεῖς καὶ Πατέρες τῆς Δύσης (Β'-Ζ' αἰ.) Δ', Θεσσαλονίκη 2008.

35. Κατὰ τὸν π. ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ Γ., «The existential and ontological meaning of mans created existence is precisely that God did not have to create, that it was a free act of Divine freedom. But –and here is the great difficulty created by an unbalanced Christianity on the doctrine of grace and freedom– in freely creating man God willed to give man an *inner spiritual freedom*. In no sense is this a Pelagian or Semi-Pelagian position. The balanced synergistic doctrine of the early and Eastern Church, a doctrine misunderstood and undermined by Latin Christianity in general from St. Augustine on –although there was always opposition to this in the Latin Church– always understood that God initiates, accompanies, and completes everything in the process of salvation. What it always rejected –both spontaneously and intellectually– is the idea of *irresistible grace*, the idea that man has no participating role in his salvation» (George Florovsky, «The Ascetic Ideal and The New Testament Reflections on the Critique of the Theology of the Reformation», *The Collected Works of Georges Florovsky*, Vol. X, *The Byzantine Ascetic and Spiritual Fathers* (Buchervertriebsanstalt: Vaduz Europa 1987), 17-59).

κυριαρχία της ανθρώπινης βούλησης. Αυτός ακριβώς ήταν και ο λόγος που οδήγησε τον κορυφαίο αυτόν θεολόγο της Δυτικής Έκκλησίας στην διατύπωση της περι *ἀδηρίτου* (irresistible κατά Φλορόφσκυ³⁶) χάριτος διδασκαλία.

Αυτό που έκανε κατά τον Αύγουστινο τη βούληση του ανθρώπου ανίσχυρη, ήταν η προσωπική του έμπειρία. Δεν υπάρχει ανθρώπινο όν που να επιθυμεί την άμαρτία, κι όμως υποκύπτει σ' αυτήν. Χαρακτηριστική είναι χιλιοεπιτωμένη του προσευχή: «Κύριε, δώρισέ μου αγνότητα και εγκράτεια, αλλά όχι ἀκόμη»³⁷. Για τον Αύγουστινο ο άνθρωπος δεν μπορεί να επιλέξει παρά το κακό. Γι' αυτό και στην ουσία του απέδιδε δύο βουλήσεις³⁸: την σαρκική (cupiditas) και την πνευματική, την οποία αποκαλούσε caritas (λατινική μετάφραση του ελληνικού χριστιανικού όρου «ἀγάπη»), που ουσιαστικά αναφέρεται στην ανιδιοτελή ἀγάπη, ενώ η cupiditas στην ιδιοτελή.

Οι θέσεις αυτές του Αύγουστίνου είχαν άμεσες συνέπειες στις απόψεις του για τη λειτουργία της «ἐπιθυμίας»³⁹, και κατά συνέπεια και την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, την οποία συνέδεσε με την ἐπιθυμία της σαρκός (concupiscentia carnis) που ήταν έργο του διαβόλου. Οι αντίπαλοι του Αύγουστίνου⁴⁰ έπισήμαναν μερικές προβληματικές πτυχές της διδασκαλίας του, που ήγειραν κατ' αυτούς υποψίες ότι πλησίαζαν τα όρια της αίρέσεως. Οι πτυχές αυτές κατά την Elizabeth Clark ήταν: (α) το γεγονός ότι ιδανικός γάμος (κατά τον Αύγουστινο)

36. Βλ. την προηγούμενη ύποσημείωση.

37. *da mihi castitatem et continentiam, sed noli modo, Confessiones*, 8.7.17.

38. Πρβλ. *Confessiones*, 8.5.10: «Έτσι μέσα μου παλαιούν δύο βουλήσεις, μία νέα και μία παλαιά, μία σαρκική και μία πνευματική. Και η ασυμμετρία τους μου ταράζει την ψυχή».

39. Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση του θεωρητικού της σεξουαλικότητας FOUCAULT MICHEL (βλ. το τρίτομο έργο του *The History of Sexuality*, Penguin Books, 1976 έξ.), ο οποίος διαπίστωσε, ότι «η εξέταση της συνειδήσεως ως βάθους της έσωτερικής ζωής δεν εμφανίζεται παρά με τον Αύγουστινο, ο οποίος όμως προσδιόρισε την ήθικη συνείδηση στον έσωτερικό κόσμο και την ιδιωτική σφαίρα, χαρακτηρίζοντας για πρώτη φορά το ανθρώπινο υποκείμενο ως «ἐπιθυμοῦν» υποκείμενο» (στο MILBANK JOHN, *Theology and Social Theory. Beyond Secular Reason*, Blackwell: Oxford/Boston 1993², πρώτη έκδοση 1990, 290).

40. Πρόκειται κυρίως για τον επίσκοπο Eclanum Ίουλιανό, για τον οποίο θα κάνουμε εκτενέστερη αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο. Βλ. BROWN PETER, *Augustine Hippo: A Biography*, UCP: Berkeley (1967¹ 2000²) στο κεφ. 32, όπου μπορεί κανείς να βρει μία αντικειμενική παρουσίαση της ιουλιανής θεολογίας. Πρβλ. επίσης και την επόμενη ύποσημείωση.

είναι εκείνος πού δὲν περιελάμβανε σεξουαλικές σχέσεις, (β) ὅτι ἡ σεξουαλικὴ ἐπαφή εἶναι ἐκείνη πού μεταδίδει τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα⁴¹, καί (γ) ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν μοιράζεται ὅλες μας τὶς ἀνθρώπινες ιδιότητες»⁴².

2. Ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας ἀντιπαράθεση Αὐγουστίνου-Ἰουλιανού

Οἱ περισσότερες ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας ἀπόψεις τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου ἀναπτύχθηκαν σὸ πλαίσιο ἀκριβῶς τῆς *χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας*⁴³, μὲ ἀφορμὴ μία θεολογικὴ ἀντιπαράθεση σὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, τὴν ὁποία προκάλεσε ὁ ἐπίσκοπος Eclanum τῆς νότιας Ἰταλίας Ἰουλιανός. Γόνος ἀριστοκρατικῆς χριστιανικῆς ρωμαϊκῆς οἰκογένειας καὶ

41. Ὅρθα ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὴν CLARK A. ELIZABETH, ὅτι (ἔμμεσα) «ὁ Ἰουλιανὸς ἀναδείχθηκε σημαντικὸς παράγων γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἀργότερα τῆς ἐπιχειρηματολογίας περὶ ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου» («Vitiated Seeds and Holy Vessels: Augustine's Manichean Past», *Ascetic Piety and Women's Faith*, Mellen Press, 1986, 313), θέση πού ἐπαναλαμβάνουν καὶ πολλοὶ Ὁρθόδοξοι ἐπικριτὲς τοῦ Αὐγουστίνου. Στὶς αὐστηρὲς ἀπόψεις γιὰ τὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα τοῦ Αὐγουστίνου ἀποδίδεται καὶ ἡ τελικὴ ἐπικράτηση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου στὴν Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀν καὶ ἀπὸ τὴν σύνοδο τῆς Ἑλβίρας (309 μ.Χ., κανὼν λγ') εἶχε ἀρχίσει νὰ διαφαίνεται αὐτὴ ἡ τάση, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Ἀνατολή, ἡ ὁποία στὴν σύνοδο τῆς Γάγγρας τὸ 345 μ.Χ. ἀναθεμάτισε παρόμοια τάση (κανὼν δ'). Τὸ ὅλο πρόβλημα διευθέτησε τελειωτικὰ ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (βλ. παράρτημα).

42. CLARK A. ELIZABETH, «Vitiated Seeds and Holy Vessels...», 306. Κατὰ τὸν Αὐγουστίνου, ὁ Ἰησοῦς δὲν προσέλαβε τὴν ἁμαρτωλὴ σάρκα μας, ἀλλὰ μόνο «ὁμοιότητα» αὐτῆς, οὔτε ὡς νήπιό ὑπέφερε νοσητικὴ ὑστέρηση (ἄμεση ἀναφορὰ στὸν καταληκτικὸ στίχο τοῦ 2ου κεφ. τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου: «Ἰησοῦς *προέκοπτε* σοφία καὶ ἡλικία καὶ χάριτι παρὰ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις», σὸ ἴδιο, 293).

43. Ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ βιβλιογραφία γίνεται τὰ τελευταῖα χρόνια ὅλο καὶ μεγαλύτερη. Ἀπὸ τὶς παλαιότερες μελέτες ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὶς πλέον ἀξιόπιστες: N. CIPRIANI, «Una teoria neoplatonica alla base delletica sessuale di s. Agostino», *Augustinianum* 14 (1974), 351-361. ALEXANDER W., «Sex and Philosophy in Augustine», *Augustinian Studies* 5 (1974), 206 ἐξ. Ο' BRIEN G.C., *Neoplatonism and the Marriage Doctrine of the early Augustine*, Διδ. Διατριβὴ σὸ Fordham University, 1974. BROWN P., *Augustine on Sexuality*, Berkeley 1983. CLARK E.A., *St. Augustine on Marriage and Sexuality*, Washington 1996. PIARETTI A. (ἐπιμ.), *Sant Agostino: Sessualita e amore. Il dono reciproco nel matrimonio*, Roma 1996. Ἐμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βασιστηγάμε σὲ σχετικὰ νεώτερες μελέτες.

υιός προβεβλημένου επισκόπου, ὁ Ἰουλιανὸς μὲ καθαρὰ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα ἀμφισβήτησε τὶς ἀπαισιόδοξες ἀνθρωπολογικὰ θέσεις τοῦ Αὐγουστίνου.

Ἀπὸ τὸ 419, λοιπόν, καὶ ἔξῃς καὶ γιὰ μία δεκαετία⁴⁴ ὁ ἱ. Αὐγουστίνος ἄρχισε μία βαθύτατα θεολογικὴ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν συνεπίσκοπό του, ὁ ὁποῖος ἀναγκάστηκε νὰ φύγει ἐξόριστος στὴ Μικρὰ Ἀσία λόγω τῆς στήριξης ποὺ παρέσχε στὶς ἀπόψεις τοῦ Πελαγίου⁴⁵, ποὺ εἶχαν τότε ἐπίσημα καταδικαστεῖ⁴⁶. Ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ ἔχουμε ἕναν πρωτοφανῆ θεολογικὸ πόλεμο βιβλίων, φυλλαδίων, ἐπιστολῶν, κηρυγμάτων μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀποκομίζουμε μία ἀρκετὰ σαφῆ ἰδέα τῶν ἀπόψεων τόσο τοῦ Ἰουλιανοῦ⁴⁷, ὅσο καὶ τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου.

Ὁ David G. Hunter μὲ μία σειρά εἰδικῶν μελετῶν του⁴⁸ ἀπέδειξε ὅτι ὁ ἱ. Αὐγουστίνος πρὶν ἀπὸ τὴ διαμάχη του μὲ τὸν Ἰουλιανὸ παρουσιάζει μία περισσότερο διαλλακτικὴ θέση γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ γυναῖκα, τὸ γάμο, τὴν ἀγαμία, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ τὴ σεξουαλικότητα. Πέρα ἀπὸ τὶς Ἐξομολογήσεις του⁴⁹, ἰδιαίτερα στὸ ἔργο του *De bono coniugali*, ὁ Αὐγουστίνος μὲ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα ὑπερασπίστηκε σθεναρὰ τὸ θεσμὸ τοῦ γάμου⁵⁰. Στὸ ἔργο

44. POSSIDIUS, *Vita s. Augustini*, xviii.

45. Ὁ ἡμι-πελαγיאניσμός (ἂν καὶ ὁ ὄρος αὐτὸς συνήθως ἀποδίδεται στὶς ἀπόψεις κυρίως τοῦ Κασσιανοῦ) τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦταν παράλληλα ἕνα κίνημα μεταρρυθμῆσης ποὺ ἐπιδίωκε νὰ ἐμπνεύσει ἠθικὰ τοὺς χριστιανούς καὶ νὰ ἀναγεννήσει ἐκ τῶν ἔσω τὴ ρωμαϊκὴ κοινωνία, ποὺ ἀντιμετώπιζε τὴ βιαιότητα καὶ τὴν ἀδικία. Ἡ περὶ ἀδηρίτου χάριτος ἐπομένως διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου πίστευε ὅτι θὰ ὀδηγοῦσε σὲ περαιτέρω ἠθικὴ κατάπτωση τὴ ρωμαϊκὴ κοινωνία.

46. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Πελαγίου καταδικάστηκαν στὴ Σύνοδο τῆς Καρθαγένης τὸ 416 καὶ τελεσίδικα κατὰ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Ἐφέσου τὸ 431 μὲ ὀνομαστικὴ ἀναφορὰ στὸν πελαγιανὸ Κελέστιο.

47. Τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἰουλιανοῦ τὶς βρῖσκουμε στὰ ἔργα *Ad Florum* (PL 45 CCL 85), *Ad Turbantium* (CCL 88), *Epistula ad Romanos* (CCL 88) κ.λπ. Βλ. τὸ κλασσικὸ πλέον ἔργο τοῦ BRUCKNER A., *Julian von Eclanum*, Leipz 1897.

48. «Augustinian Pessimism, A New Look at Augustine's Teaching on Sex, Marriage and Celibacy», *Augustinian Studies* 25 (1994), 153-77, καὶ «Augustine, Sermon 354A: Its Place in his Thought on Marriage and Sexuality», *Augustinian Studies* 33 (2001), 39-60), «Reclaiming Biblical Morality: Sex and Salvation History in Augustine's Treatment of the Hebrew Saints, PAUL M. BLOWERS-ANGELA RUSSELL CHRISTMAN - DAVID G. HUNTER-ROBIN DARLING YOUNG (ἐκδ.), *In Dominico Eloquentio. In Lordly Eloquence: Essays on Patristic Exegesis in Honor of Robert Louis Wilken*, Grand Rapids: Eerdmans, 2002, 317-35.

49. *Confessiones* 2.2.3, 6.12.22.

50. *De bono coniugali* 4.4, 5.5, 9.9, 11.12, 18.21.

αυτό ο ἱερός πατήρ πήρε μία ἐνδιάμεση στάση μεταξύ τοῦ μοναχοῦ Ἰοβιανοῦ – ὁ ὁποῖος ἀπευθυνόμενος στίς ἀφιερωμένες μοναχές τὶς συμβούλευε: «μὴ περηφανεύεστε, γιατί ἐσεῖς καὶ οἱ (ἔγγαμες) ἀδελφές σας εἶστε μέλη τῆς ἴδιας ἐκκλησίας», ἀφοῦ ἡ ἀγιότητα τῆς ἐκκλησίας καὶ ὄχι τῆς παρθενίας εἶναι αὐτὴ πού σώζει –καὶ τοῦ Ἰερωνύμου⁵¹– ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε, ὅτι «ὁ γάμος ἀποτελεῖ κάτι λιγότερο ἀπὸ τὴν πορνεία καὶ ἀκόμη καὶ τὸ αἷμα τοῦ μαρτυρίου ἀδυνατεῖ νὰ σβῆσει τὸ στίγμα τῆς σεξουαλικῆς σχέσης»⁵². Ἀλλὰ καὶ στὸ *De virginitate*, στὰ κηρύγματα καὶ στίς ἐπιστολές του⁵³ ἐμφανίζεται ὁ περισσότερο διαλλακτικὸς καὶ ποιμαντικὸς χαρακτήρας τοῦ Αὐγουστίνου⁵⁴.

Ὅπως πολὺ ὀρθὰ ὑποστηρίζει ὁ Mathijs Lamberigts, ὅλες οἱ νεώτερες κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου κατηγορίες γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας οὐσιαστικὰ διατυπώθηκαν ζῶντος τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ ὅτι τὰ κύρια ἔργα του *De nuptiis et concupiscentia*, *Contra duas epistulas Pelagianorum*, *Contra Iulianum* καὶ *Opus imperfectum*, ὅλα ἀπευθύνονται στὸν Ἰουλιανό. Σ' αὐτὰ μάλιστα τὰ ἔργα, πὺν ἀποτελοῦν τὸ 1/10 τοῦ συνολικοῦ corpus Augustinianum, ἀπαντᾶ τὸ 1/3 τῶν ἀναφορῶν του στὴν concupiscentia⁵⁵. Βέβαια, οἱ ἀπόψεις του δὲν ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν προγενέστερη –τὴν χριστιανικὴ τουλάχιστον– θεολογικὴ παραγωγή του⁵⁶, βασιζόμενες, ὅπως εἴπαμε πρὸ πάνω στὴν ἰδιότυπη ἀντίληψη περὶ βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Στὰ τελευταῖα του, ὅμως, διατυπώθηκαν (δυστυχῶς) μὲ σαφήνεια, μὲ ἀποτέλεσμα σήμερα νὰ θεωροῦνται (συγκρινόμενες μὲ ἐκείνες τοῦ Ἰουλιανοῦ) θεολογικὰ τουλάχιστον ὑποδεέστερες⁵⁷.

51. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, *Adversus Jovinianum* I.5, PL 23, 228.

52. Ὅπ.π.

53. Πρβλ. *Sermones* 9.18, 354A.12, 278. 9-10, καὶ *Epistolae* 127 (ca. 411) καὶ 262 (ca. 418).

54. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα μελέτη τοῦ Vittorino Grossi, σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο γιὰ τὴν θεολογικὴ ἐξέλιξη τῆς αὐγουστίνειας ἀνθρωπολογίας (ὑπ. 31), ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ πρόσφατη μελέτη του NELO CIPRIANI, «L' influsso di Aristotele sulla concezione agostiniana nel matrimonio», *Il matrimonio dei cristiani: Esegesi biblica e diritto romano*, Rome 2009, 617-638, ὅπου ὑποστηρίζεται, ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου γιὰ τὸν γάμο, ὡς φυσικὴ καὶ ἀγαπητικὴ κοινωνία ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ὄχι ὅπως εὐρέως πιστεύεται ἀπὸ τὸ νεοπλατωνισμό (βλ. TRAPÈ A., *Introduzione generale* στὸ ἐγχειρίδιο *Matrimonio e verginita*).

55. LAMBERIGTS MATHIJS, «A Critical Evaluation of Critiques of Augustines View of Sexuality», 177.

56. Ὅπ.π., 182.

57. Βλ. ὅμως καὶ BARCLIFT PH.L., «In Controversy with Saint Augustine: Julian of Eclanum on the Nature of Sin», *RThAM* 58 (1991) 10 ἔξ.

Γιὰ τὸν Ἰουλιανὸ ἡ concupiscentia δὲν ἀποτελεῖ ἔκπτωση ἀπὸ τὴν φυσικὴ τάξη τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ θετικὴ ποιότητα τῶν ἀνθρώπινων συναισθημάτων, καὶ τὸ κυριότερο μπορεῖ νὰ ἐξουσιάζεται ἀπὸ τὸν νοῦ καὶ τὸ λογικὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκόμη καὶ ἡ σεξουαλικὴ concupiscentia ἀποτελεῖ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ γιὰ μία ἐπιτυχητὴ ψυχικὴ καὶ φυσικὴ ἔνωση τῶν δύο φύλων ἐντὸς τοῦ γάμου καὶ φυσικὴ προϋπόθεση τῆς συνέχισης τῆς δημιουργίας μὲ τὴ διαιώνιση τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὡς φυσικὴ ἐπομένως δωρεὰ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα ἀποτελεῖ φυσικὴ διάσταση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου⁵⁸. Ἀντίθετα γιὰ τὸν Αὐγουστίνου ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκός (concupiscentia carnis) ἀποτελεῖ συνέπεια τῆς πτώσεως, μὴ δυνάμενη νὰ ἐλεγχθεῖ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινου νοῦ. Ἐπὶ πλέον, ἡ σεξουαλικὴ ἐπιθυμία δὲν συνιστᾷ ἀγαθὸ στοιχεῖο τοῦ γάμου, ἀφοῦ δόθηκε ὡς τιμωρία ἐξ αἰτίας τῆς παρακοῆς τῶν πρωτοπλάστων (proena reciproca), καὶ μάλιστα διὰ τοῦ προπατορικοῦ αὐτοῦ ἁμαρτήματος ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα βρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ διαβόλου, ἀφοῦ ὅλα γεννήθηκαν ὡς συνέπεια τῆς σεξουαλικῆς ἐπιθυμίας.

Μολονότι ὁ Αὐγουστίνος ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ ἔργου μετὰ τὴν μεταστροφή του (καὶ παράλληλα τὴν ἀπάρνηση τῶν προηγούμενων μανιχαϊκῶν του προτιμήσεων) ὑπερασπιζόταν, ὅπως προαναφέραμε, τὸ θεσμὸ τοῦ γάμου, ἐντούτοις θεωροῦσε τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις –ἂν καὶ συγγνωστές, venialis culpa)– ὡς ἁμαρτωλὲς καὶ ντροπιαστικὲς, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τοῦ γάμου, ἐνῶ καὶ αὐτὲς ποὺ εἶχαν στόχο τὴν τεκνογονία κάτι ὡς ἀναγκαῖο κακό. Παρόλα αὐτά, ὁ Αὐγουστίνος ποτὲ δὲν χρησιμοποίησε τὴν ἔκφραση τοῦ Ἰερωνύμου «ρουπαρὸς γάμος»⁵⁹, μολονότι θεωροῦσε «θαμπὸ ἄστερι» τὸ γάμο καὶ «λαμπερό» τὴν παρθενία στὸν ἴδιο οὐρανό⁶⁰, ἢ πάλι «λόφο μικρότερης εὐλογίας» τὸ γάμο καὶ «ὄρος ὑψίστης εὐλογίας» τὴν ἐγκράτεια⁶¹.

58. Κατὰ τὸν Peter Brown, ὁ Ἰουλιανὸς χαρακτήριζε μὲ τολμηρότητα τὰ σεξουαλικὰ ἔνστικτα ὡς τὴν ἔκτη αἴσθησις τοῦ σώματος, ὡς ἠθικὰ οὐδέτερη ἐνέργεια ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἦταν σὲ θέση νὰ διαχειριστεῖ πρὸς τὸ καλόν... ὡς λεπτὴ ἰσορροπία μεταξὺ λογικῆς καὶ ζωώδους αἴσθησις» (BROWN PETER, *Augustine of Hippo: A Biography*, Faber & Faber: London 2000, 393).

59 Βλ. πλὴν πάνω ὑπ. 51. Νὰ ὑπενθυμίσουμε στὸ σημεῖο αὐτό, ὅτι ὁ Ἰερωνύμος καὶ ὄχι ὁ Αὐγουστίνος ἦταν ἐκεῖνος ποὺ πρῶτος «συνέβαλε ὅσο κανένας ἄλλος ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του λατίνους συγγραφεῖς στὴν ἀπόλυτη σεξουαλικὴ κατανόηση τῆς παύλειας ἔννοιας τῆς σαρκός» (BROWN P., *The Body and Society*, 376).

60. *Sermones* 354.9.

61. *De virginitate* 18.18.

Παρόλα αυτά, οί θεολογικές, φιλοσοφικές και έμπειρικές απόψεις του ί. Αύγουστίνου έδωσαν άφορμή στον Ίουλιανό να τον κατηγορήσει για μανιχαϊκές διολισθήσεις και μεσσαλιανικά δάνεια⁶², και με τη έξαισία και ύψηλοϋ φιλολογικου έπιπέδου χρήση της λατινικής γλώσσας⁶³ να κερδίσει τη μάχη σέ έπίπεδο χριστιανικής ανθρωπολογίας⁶⁴. Όχι όμως και τον πόλεμο⁶⁵, παρὰ τις αντίρρήσεις που με πολϋ διαλλακτικό τρόπο διατύπωσε –χωρίς να αναφέρεται όνομαστικά στον Αύγουστίνο– ό Κασσιανός⁶⁶.

Οί απόψεις του Ίουλιανου έμειναν στην έκκλησιαστική άφάνεια στη μεν Δύση λόγω κυρίως της σκληροϋ άγωνα, της έμμονής και της έπιτυχοϋς διπλωματίας του ί. Αύγουστίνου⁶⁷, στην δέ Άνατολή λόγω των άτυχων διασυνδέσεων του κατά τη διάρκεια της έξορίας του με τον Νεστόριο και τους συμπαθοϋντες προς αυτόν Άντιοχειανούς θεολόγους⁶⁸. Θα μπορούσε κανείς να ύποστηρίξει

62. Στην έξορία του στη Μ. Άσία ό Ίουλιανός γνώρισε από κοντά και τὰ δύο αίρετικά αυτά κινήματα.

63. Ό Ποσίδιος χαρακτηρίζει τον Ίουλιανό, χωρίς να τον όνομάζει, «έπιδέξιο συζητή» με «τέχνη περισσότερο έπιδέξια (άπό εκείνην του Πελαγίου)» (*Vita*, xviii).

64. Κατά τον Peter Brown, «Η πολεμική του Ίουλιανου γραμμένη σέ άπταιστα λατινικά, άπευθυνόταν σέ ένα άριστοκρατικό ίταλικό άκροατήριο, του όποιου ή έμπειρία διέφερε έμφανώς άπό εκείνη της Άφρικής του Αύγουστίνου. Στη συζήτηση για τον γάμο και την σεξουαλικότητα μεταξύ Αύγουστίνου και Ίουλιανου, μπορούμε να διακρίνουμε τη σύγκρουση δύο κόσμων» (*The Body and Society*, 409).

65. Κατά την E. Clark, παρὰ το γεγονός ότι ό Αύγουστίνος κέρδισε τη διαμάχη με βάση την μεταγενέστερη πορεία της καθολικής θεολογίας, δέν είναι τόσο βέβαιο ότι βγήκε νικητής άπό τη συζήτηση με τον Ίουλιανό. Άν είχαμε την άπάντησή του στο “*Contra Julianum*” και στο “*Opus imperfectum*”, ύποψιαζόμαστε ότι θα άνάγκαζε τον Αύγουστίνο να παραδεχτεί πώς σταδιακά γινόταν περισσότερο “Μανιχαϊός”, όσο θα συνεχιζόταν ή διαμάχη» («*Vitiated Seeds and Holy Vessels*», 314).

66. Γυ αυτό και όρισμένοι έρμηνευτές του ί. Αύγουστίνου κάνουν λόγο για διαφορετικές θεολογίες (βλ. LETTIERI G., *L' altro Agostino. Ermeneutica e retorica della gracia dalla crise alla metamorfosi del De Doctrina Christiana*, Morcelliana: Brescia 2001). Άντίθετα ύπερ της ένιαίας αυγουστίνειας θεολογίας τάσσεται ή C. HARRISON, έστω και ως μοναχική καθάλαρισσα, όπως παραδέχεται ή ίδια (*Rethinking Augustine's Early Theology. An Argument for Continuity*, OUP: Oxford, 2006).

67. Για το ρόλο του Αύγουστίνου στην καταδίκη του Πελαγיאισμού ως αίρεσης βλ. BONNER G., *St. Augustine of Hippo*, 328 έξ και P. Brown, *Augustine of Hippo*, 353 έξ. Επίσης, για το πώς άνέτρεψε συνοδική άπόφαση έπισκόπων της Άνατολής στη Δίόσπολη ύπερ του Πελαγίου, βλ. GROSSI VITTORINO, «Η ανθρωπολογία...» (ύπ. 31 πιό πάνω).

68. Θα μπορούσε στους λόγους αυτούς να προστεθοϋν και το άηθες ύφος, ή έπαρση και ή πλήρης άπαξίωση των σεβάσμιων μορφών της Έκκλησίας, όπως ό Άμβρόσιος, και ό Ίε-

ὅτι οἱ ἀπόψεις του εἶχαν παράλληλη τύχη μὲ ἐκείνες τῆς ἀντιοχειανῆς σχολῆς - σκέψης⁶⁹. Ἀνασύρθηκαν ἀπὸ τὴν ἀφάνεια, ὅπως καὶ ἡ σπουδαιότητα τῆς ἀντιοχειανῆς ἐρμηνευτικῆς παράδοσης, τὸν περασμένο κυρίως αἰῶνα.

3. Ἡ περὶ θεώσεως μεταγενέστερη βυζαντινὴ ἀνθρωπολογία ὡς ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας

Ἀπέναντι στὶς διαμετρικὰ ἀντίθετες ἀπόψεις τῶν Αὐγουστίνου - Ἰουλιανοῦ στὴ μεταγενέστερη βυζαντινὴ πατερικὴ παράδοση ἀναπτύχθηκε σὲ «θεολογικό» κυρίως ἐπίπεδο (χωρὶς δηλαδὴ τὴν ἀπαραίτητη νομοκανονικὴ κατοχύρωση⁷⁰) μία ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀνθρωπολογικὴ ἀντίληψη, ἔξω ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς διχοτομικῆς σὲ ἀρκετὰ σημεῖα ἀντιπαράθεσης «φύσεως - χάριτος». Στὴν ἀνθρωπολογικὴ αὐτὴ θεώρηση ἡ σεξουαλικὴ ζωὴ στὴν ἔγγαμη συμβίωση δὲν ἦταν καθόλου προβληματικὴ⁷¹. Ὅπως μὲ πειστικὸ τρόπο κατέδειξε ὁ J. Meyendorff, στὴν ἀνατολικὴ χριστιανικὴ παράδοση «ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν ἀποτελεῖ μία στατικὴ, “κλειστή”, αὐτόνομη ὄντοτητα, ἀλλὰ μία δυναμικὴ πραγματικότητα. Αὐτὴ καθ’ αὐτὴ ἡ ἀνθρώπινη ὑπόσταση προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ σχέση της μὲ τὸν Θεό»⁷². Ἡ φύση, ἐπομένως, τοῦ ἀνθρώπου –ἀν καὶ διαφορετικὴ μὲ βάση τὸ δόγμα περὶ δημιουργίας ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Θεοῦ δημιουργοῦ– δὲν ἀπώλεσε κατὰ τὴν πτώση τὴ δυναμικὴ της, ἀφοῦ μὲ τὴ χάρις τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ μεταμορφωθεῖ. «Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ προνόμιο καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἐλεύ-

ρῶνυμος, ἐκτὸς φυσικὰ τοῦ κατὰ μία γενεὰ μεγαλύτερου τοῦ Αὐγουστίνου. Βλ. γενικότερα γιὰ τὸ θέμα CIPRIANI N., «La morale pelagiana e la retorica», *Augustinianum* 31 (1991), 309-327.

69. Νὰ θυμίσουμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ μετὰ περιθωριοποιεῖται πλήρως ἡ ἀντιοχειανὴ θεολογία καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν Ε΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο καὶ μετὰ κυριαρχεῖ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἡ ἀλεξανδρινὴ σχολὴ σκέψης, σὲ σημεῖο μάλιστα νὰ ὑποσκάπτεται καὶ αὐτὸς ὁ ὅρος τῆς Χαλκηδόνας (βλ. περισσότερα στὸ MEYENDORFF J., *Byzantine Theology*, 156 ἔξ).

70. Βλ. γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν ἐπόμενη ἐνότητα.

71. BROWN P., *Body and Society*, 255. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περίπτωση τοῦ (ἡμι-ὠριγενιστή;) Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος στὴν ἀνάλυση τῶν παύλειων ἀναφορῶν τῆς πρὸς Ρωμαίους γιὰ τὸ «νόμον τῆς ἁμαρτίας...ἐν τοῖς μέλεσι» (7,23) δὲν ἀναφέρεται στοὺς σαρκικούς πειρασμούς, ἀλλὰ στὴν περηφάνια, τὴν πλεονεξία κ.λπ. (ὀ.π., 303).

72. MEYENDORFF J., *Byzantine Theology*, 2.

θερου νοῦ, πού δημιουργήθηκε “κατ’ εἰκόνα Θεοῦ”⁷³. Ὁ ρόλος μάλιστα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ συνίσταται στὸ ὅτι οὐσιαστικά παρέχει στὸν ἄνθρωπο τὴν «φυσική» του ὑπόστασι⁷⁴. “Ὅ,τι ἔχει σχέση με τὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή δὲν ἀπαξιώνεται, ἀπλῶς ἐντάσσεται στὴ γενικότερη χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία.

“Ὅπως εἶναι σήμερα εὐρύτερα γνωστό, ἡ ἀνθρωπολογία αὐτὴ ἐκφράστηκε μὲ τὸν ὄρο «θέωση». Τὸ ὄραμα τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ἀντίληψη τῶν θεολόγων τῆς ἀνατολῆς, «ἦταν νὰ “γνωρίσει” τὸν Θεό, νὰ “μετάσχει” στὴ ζωὴ Του καὶ νὰ “σωθεῖ” ὄχι μὲ κάποια ἐξωτερικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ (ἔμμεση ἀναφορὰ τοῦ Meyendorff στὴν περὶ ἀδηρίτου χάριτος διδασκαλία τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου), οὔτε μὲ τὴ λογικὴ οἰκειώση θεωρητικῶν ἀληθειῶν (ἔμμεση ἀναφορὰ στὴ σχολαστικὴ θεολογία τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη), ἀλλὰ μὲ τὴν “θέωση”»⁷⁵.

4. Κριτικὴ θεώρηση τῆς νεώτερης Ὁρθόδοξης ἀντι-αὐγουστίνειας ἐκστρατείας

Ἡ νεώτερη Ὁρθόδοξη ἀντι-αὐγουστίνεια ἐκστρατεία ἀπέδωσε χωρὶς σοβαρὰ ἐπιχειρήματα τὶς μὴ συμβατὲς μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολικὴ παράδοση θέσεις τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου στὴν προτεραιότητα πού ἐκείνος ἔδινε στὴ φιλοσοφία (κυρίως νέο-πλατωνικὴ)⁷⁶ σὲ σχέση με τὴ θεολογία (τὴν ἐρμηνεία δηλαδὴ τῆς Βίβλου, καὶ κυρίως τοῦ Παύλου). Αὐτὸ οὐσιαστικά τὸν ὀδήγησε –κατὰ τὴν

73. Ὁπ.π., 143.

74. Ὁπ.π., 138. «Οἱ ὄροι “φύση” καὶ “χάρις” (μὲ τοὺς ὁποίους, νὰ ὑπενθυμίσουμε, ἀσχολήθηκε μὲ ἀντιθετικὸ τρόπο ὁ ἱ. Αὐγουστίνος σὲ εἰδικὴ μελέτη του) ὅταν χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἔχουν ἐντελῶς διαφορετικὴ σημασία ἀπὸ τὴν δυτικὴ χρῆση τους. Ἀντὶ νὰ βρισκονται σὲ ἄμεση ἀντίθεση... ἐκφράζουν μίαν δυναμικὴ, ζωτανὴ καὶ ἀναγκαία σχέση μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, διαφορετικῶν ἀπὸ τὴν φύση τους, ἀλλὰ σὲ κοινωνία μεταξὺ τους μὲσφ τῆς ἐνέργειας ἢ χάριτος τοῦ Θεοῦ» (ὄπ.π.).

75. Ὁπ.π., 3. Νὰ σημειώσουμε, ὅτι μίαν τέτοια «θέωση» τοῦ ἀνθρώπου στὴ βυζαντινὴ θεολογία εἶναι ριζικὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν νέο-πλατωνικὴ ἐπιστροφή στὴν ἀπρόσωπη Μονάδα. Ἀποτελεῖ καινούργια ἐκφραση τῆς καινοδιαθηκικῆς ζωῆς “ἐν Χριστῷ” καὶ σὲ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (ὄπ.π.).

76. Ἡ ἀρχαιότερη μελέτη πού ὑπέπεσε στὴν ἀντίληψή μου εἶναι τοῦ MEYENDORFF J., «On the Platonism of St. Augustine’s “Quaestio de ideis”», *New Scholasticism* 16 (1942), 14-45. Βλ. βεβαίως καὶ τὴν μελέτη τοῦ CIPRIANI NELO, «L’ influsso di Aristotele...» (ὕπ. 54 πῖο πάνω).

έπιχειρηματολογία τῶν ἐξ Ἀνατολῆς νεότερων ἐπικριτῶν του⁷⁷– στήν κατανόηση τῶν χριστιανικῶν δογμάτων μὲ βάση τὴ φιλοσοφικὴ κατηγορία τῆς «οὐσίας», καὶ ἔτσι δὲν μπόρεσε (ὅπως τουλάχιστον ὑποστηρίζουν, ἂν καὶ αὐτὸ σήμερα ἀμφισβητεῖται ἔντονα⁷⁸) νὰ κατανόησει καὶ ἀποδεχτεῖ εἴτε τὴν ἀπαραίτητὴ διάκριση οὐσίας-ἐνεργειῶν⁷⁹, εἴτε τὴν τριαδικὴ ὄντολογία τῶν Καππαδοκῶν πατέρων⁸⁰. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἀναγκαῖο ἐπακόλουθο ἦταν ἡ κατανόηση τῆς σχέσεως Θεοῦ-κόσμου νὰ γίνεται μὲ νομικίστικο καὶ νομιναλιστικὸ τρόπο, πού φυσιολογικά θὰ κατέληγε στήν ἀνσέλευμα περὶ ἐξιλέωσης (extra nos-pro nobis) σωτηριολογία τῆς δυτικῆς χριστιανοσύνης⁸¹, ἄποψη ὅχι ἀπόλυτα συμβατὴ μὲ τὴν ἀνατολικὴ περὶ συνεργίας τοῦ ἀνθρώπου σωτηριολογία τῆς «θεώσεως»⁸².

77. Εὐχάριστη ἐξάιρεση ἀποτελεῖ ἡ μετριοπαθὴς στάση στὶς μελέτες τοῦ Ν. Ἀ. Μασσοῦκα, «Θρησκευτικὸ βίωμα καὶ Θεολογία στὶς Ἑξομολογήσεις τοῦ Αὐγουστίνου», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 25 (1980), 212 ἐξ καὶ «Ἐλευθερία, προσωρισμὸς καὶ αἰώνια ζωὴ κατὰ τὸν ἱερό Αὐγουστίνου», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, 64 (1981), 265 ἐξ.

78. Ὁ Lewis Ayers θεωρεῖ «ἀτεκμηρίωτη τὴν κριτικὴ, ὅτι ἡ θεολογία τοῦ Αὐγουστίνου περιγράφει τὴ θεϊκὴ οὐσία πρὶν ἀπὸ τὶς θεϊκὲς ὑποστάσεις, ἢ ὡς πηγὴ τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος» («The Fundamental Grammar...», 68).

79. ΡΩΜΑΝΙΔΗ Ι., *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ἀλλὰ καὶ ἡ Δογματικὴ του*. ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΧΡ., *Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ νεότερη Ἑλλάδα*, Ἐκδόσεις Δόμος: Ἀθήνα 2003.

80. ΖΙΖΙΟΥΛΑΣ J., *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*, SVS Press: Crestwood, 1985, 88, καὶ *Communion and Otherness: Further Studies in Personhood and the Church*, T & T Clark: Edinburgh/New York 2006, 33. Εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα καὶ ἡ ἄποψη τοῦ Cornelius Plantinga, ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε ὅτι στὴ σκέψη τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου ἡ σύγκρουση τῆς βιβλικῆς (κοινωνικῆς) τριαδολογίας μὲ τὴν «πλατωνικὴ» τῆς προτεραιότητος τῆς ἀπλότητος καὶ ἐνότητος πάντοτε τὸν ὀδηγοῦσε πρὸς τὴ δευτέρη, πού ἔκτοτε ἄφησε τὸ στίγμα τῆς (ὡς «λατινικὴ τριαδολογία») στὴ δυτικὴ θεολογία (C. PLANTINGA JR, *Social Trinity and Trithemism*, R. J. FEENSTRA -C. PLANTINGA JR. (ἐκδ.), *Trinity, Incarnation and Atonement: Philosophical and Theological Essays*, NDP: Notre Dame 1989, 21-47.

81. Πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Π., *Παῦλος. Τομὲς στὴ θεολογία του*, Α', ΒΒ 31, Ἐκδόσεις Πουρναρά: Θεσσαλονίκη 2005, 51 ἐξ.

82. Λεπτομερὴ ἀνάλυση τῆς νεώτερης ἀντι-αὐγουστίνειας Ὁρθόδοξης θεολογικῆς ἐπιχειρηματολογίας σὺν DEPACOPOULOS G. E. - PAPANIKOLAOU A., «Augustine and the Orthodox: "The West in the East"», PAPANIKOLAOU A. - DEMAKOPOULOS G.E. (ἐκδ.), *Orthodox Reading of Augustine*, 11-40. Ὁρθῶς οἱ ἀνωτέρω Ὁρθόδοξοι συγγραφεῖς ὑποστηρίζουν, ὅτι «ἡ σύγχρονη ὀρθόδοξη ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Αὐγουστίνου, συνδυασμένη καὶ μὲ τὴν ἀναχρονιστικὴ ἔμφαση στὴ διάκριση οὐσίας-ἐνεργειῶν ὡς ἐρμηνευτικῆς κλείδας γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς διαίρεσης Ἀνατολῆς-Δύσεως πιθανῶς νὰ ὀφείλεται ὄχι μόνον στὶς

Οι περισσότεροι Ρωμαιοκαθολικοί θεολόγοι σήμερα έναγωνίως επιχειροῦν –και σωστά κατά τὴ γνώμη μου– νὰ ἀναδείξουν τὰ σημεῖα θεολογικῆς προσέγγισης Αὐγουστίνου - Ἑλλήνων Πατέρων (τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ συμπεριλαμβανομένου), ἀκόμη καὶ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἀνάδειξη ὄχι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Αὐγουστίνου, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἐπιγόνους του, τῆς διδασκαλίας του στὸ σύνολό της ὡς τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἀκόμη καὶ ἡ ἄποψη τῆς ἐκμετάλλευσής του ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὰ πλαίσια τῆς ἀντι-ρωμαϊκῆς καὶ ἀνθελληνικῆς προπαγάνδας τους κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες τῆς πρώτης χιλιετίας, ἄρχισε δειλὰ - δειλὰ νὰ διατυπώνεται⁸³. Παράλληλα, ἔχει ἀπὸ ἄλλους ὑποστηριχθεῖ, ὅτι «ἡ ἐπανάληψη τῶν παλαιῶν στερεοτύπων ποὺ περιέγραφαν τὴν ἡσυχαστικὴ διαμάχη τοῦ Βυζαντίου τοῦ 14ου αἰ. ὡς σύγκρουση “θεολογικῶν πολιτισμῶν”, δηλαδή τῆς αὐγουστίνειας Δύσεως καὶ τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς», δὲν βοηθᾷ τὴν ἐπιστημονικὴ συζήτηση⁸⁴.

Αὐτὸ ὅμως ποὺ ἐλάχιστα μέχρι σήμερα ὑπογραμμίστηκε εἶναι ὅτι μετὰ τὴν μεταστροφή του ὁ Αὐγουστίνος ἔπαψε σχεδὸν νὰ βασιζέται στὴν φιλοσοφικὴ ἐρμηνευτικὴ (εἴτε μὲ τὴν μανιχαϊκὴ, εἴτε μὲ τὴ νεο-πλατωνικὴ ἐκδοχὴ τῆς), θε-

ὑπαρκτὲς θεολογικὲς διαφορὲς, ἀλλὰ καὶ στὴν προσπάθεια διαμόρφωσης Ὁρθόδοξης ταυτότητας ἀπέναντι στὴ “Δύση”» (38). Τόσο ἡ ἀρχικὴ ἀντίδραση τῶν ρώσων σλαβοφίλων στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ., ὅσο καὶ ἡ νεο-ὀρθόδοξη θεολογία τοῦ ’60, ἀναπτύχθηκαν σ’ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κλίμα (στὸ ἴδιο, 36 ἐξ.). Ἐπίσης PAPANIKOLAOU A., *Being with God: Trinity, Aporphaticism, and Divine-Human Communion*, UND Press: Notre Dame 2006.

83. Βλ. τὰ περισσότερα μελετήματα τῆς πρόσφατης ἐκδοσης *Orthodox Reading of Augustine*. Τὴν ἄποψη αὐτὴ μὲ πάθος ὑποστήριξε στὰ τελευταῖα του ἔργα καὶ ὁ Ἰ. Ρωμανίδης.

84. FLOGAUS REINHARD, «Inspiration-Exploitation-Distortion: The Use of St Augustine in the Hesychastic Controversy», PAPANIKOLAOU A. - DEMAKOPOULOS G.E. (ἐκδ.), *Orthodox Reading of Augustine*, 63-80, ἰδιαίτερα 79 ἐξ. Γὰ τὸν ἐνδο-Ὁρθόδοξο χαρακτῆρα τῆς παλαμικῆς διένεξης, ποὺ ἀφοροῦσε τίς βιβλικὲς ἢ φιλοσοφικὲς ἀφετηρίες τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας καὶ ὄχι τὴ σύγκρουση Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς καὶ Λατινικῆς Δύσης ποὺ προστέθηκε ἀργότερα, βλ. MEYENDORFF J., *Introduction a l' etude de Gregoire Palamas*, Editions du Seuil: Paris 1959, 56 ἐξ., ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Byzantine Theology*, 139, 188. Ἐπίσης LÖSTT J., «Augustine in Byzantium», *JEH* 51 (2000), 267-295. Ἀτυχῶς ἡ ἴδια ἐπιχειρηματολογία ἐπαναλαμβάνεται ἀκόμη καὶ σήμερα, ἀκόμη δηλαδή καὶ μετὰ τὸ παραπάνω ἄρθρο τοῦ Flogaus. Βλ. π.χ. (Μητρ. Ναυπάκτου) ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, «Τὰ ἑκατὸν πενήντα κεφάλαια τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ», *Θεολογία* 80 (2009) 5-25, ὅπου ἐπιχειρεῖται ἀναίρεση τῶν εὐρημάτων τοῦ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Γ., *Αὐγουστίνος καὶ Γρηγόριος Παλαμᾶς. Τὰ προβλήματα τῶν ἀριστοτελικῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς τριαδικῆς ψυχοθεολογίας*, Παρουσία: Ἀθήνα 1997.

μελιώνοντας τις απόψεις του στη *θεολογική έρμηνεία* τῶν Γραφῶν, με κύριες αναφορές στην παύλεια θεολογία. Με εξαίρεση μάλιστα την απόπειρα έρμηνείας τῆς Γενέσεως ή έπιχειρηματολογία του εἶχε σχεδόν αποκλειστική εξάρτηση από τὸν ἀπόστολο Παῦλο. Ο Ἰ. Ρωμανίδης προτοῦ δημοσιεύσει τὴν περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος διδακτορική του διατριβή⁸⁵ έπιχείρησε, ὀρθά κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ διερευνήσει τὴν παύλεια περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ διδασκαλία⁸⁶. Ἀπαξιώνοντας ὅμως συλλήβδην τὴ σύγχρονη έρμηνευτική, οὐσιαστικά μετέφερε στὰ βιβλικά κείμενα (Π.Δ. καὶ κυρίως στὸν Παῦλο) τὴ μεταγενέστερη ἀρχέγονη ἀνατολική πατερική διδασκαλία, ἀντιπαράβάλλοντάς τὴν με ἐκείνη τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου. Με τὸν τρόπο αὐτὸ ή σωστὴ συλλογιστική του ἀπέβη ἀναξιόπιστη έπιστημονικά, ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων βιβλικῶν έπιστημόνων, πρῶγμα ποὺ τὸν ἀνάγκασε νὰ γίνῃ ὀξὺς καὶ έπιθετικὸς ἐναντίον συνόλης τῆς... μὴ ρωμανίδειας έρμηνευτικῆς⁸⁷.

Βέβαια, ἄλλο πρῶγμα εἶναι ή έπικριτική –μέχρι σημείου, μερικὲς φορὲς, καταδίκης– στάση ἐναντίον τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου, ἀποδίδοντάς του προτεραιότητα κατὰ τὴν διατύπωση τῶν ἀνθρωπολογικῶν του ἀπόψεων στὴ φιλοσοφία ἀντὶ γὰ τὴν βιβλικὴ θεολογία⁸⁸, καὶ ἄλλο ή λανθασμένη έρμηνεία τῶν βιβλικῶν, καὶ

85. *Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα*, Ἀθήνα 1957.

86. ROMANIDES S. JOHN, «Original Sin According to St. Paul», *SVSQ* 4, τεύχη 1 καὶ 2, (1955-6).

87. Κατὰ τὸν Ρωμανίδη «whether or not belief in the present, real and active power of Satan appeals to the Biblical theologian, he cannot ignore the importance that St. Paul attributes to the power of the devil. To do so is to completely misunderstand the problem of original sin and its transmission and so misinterpret the mind of the New Testament writers and the faith of the whole ancient Church. In regard to the power of Satan to introduce sin into the life of every man, St. Augustine in combating Pelagianism obviously misread St. Paul. By relegating the power of Satan, death, and corruption to the background and pushing to the foreground of controversy the problem of personal guilt in the transmission of original sin, St. Augustine introduced a false moralistic philosophical approach which is foreign to the thinking of St. Paul (Col 2,8) and which was not accepted by the patristic tradition of the East (e.g., St. Cyrill of Alexandria, PG 74 στ. 788-789)» (στὸ ἴδιο).

88. Γιὰ τὴν ἀπόρριψη τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τὴν υἰοθέτηση τῆς βιβλικῆς έρμηνείας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ἀλλὰ καὶ τὴν κριτικὴ υἰοθέτηση τῶν έρμηνευτικῶν ἀρχῶν τοῦ Τυχωνίου ἀπὸ τὸν ἱ. Αὐγουστῖνο βλ. TREVIZANATO NILO, *Ἡ έρμηνεία τῶν περὶ Παρακλήτου χωρίων τοῦ Δ' Εὐαγγελίου στὸν ἱερὸ Αὐγουστῖνο*, Μεταπτυχιακὴ (ΜTh) διατριβὴ στὸ Τμῆμα Θεολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2003. Βλ. ἐπίσης GRECH P., «I principi ermeneutici di s. Agostino: una valutazione», *Lateranum* 48 (1982), 209-223, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Principi erme-

είδικα τῶν παύλειων, δεδομένων⁸⁹. Τὸ δεύτερο δὲν ἀμφισβητεῖται σχεδὸν ἀπὸ κανένα σήμερα⁹⁰, εἰδικὰ μὲ βάση τὴν ἱστορικο-κριτικὴ ἀνάγνωση τοῦ *corpus paulinum*. Μὲ τὸν ἴδιο ὅμως τρόπο, καὶ μὲ βάση τὰ σύγχρονα δεδομένα τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τὴν συνολικὴ περὶ ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας χριστιανικὴ θεολογία (ἔξ οὗ καὶ ἡ ὄλο καὶ περισσότερο συμπαθητικὴ, ἕως καὶ θετικὴ, ἀντιμετώπιση τῶν θέσεων τοῦ Ἰουλιανοῦ στὴ νεώτερη περὶ τὸν ἱ. Αὐγουστῖνο ἐπιστημονικὴ ἔρευνα), ἡ σύγχρονη βιβλικὴ ἐπιστῆμη ἄρχισε νὰ ἀποδίδει καὶ στὸν ἀπόστολο Παῦλο τὴν εὐθύνη ἀπο-ριζοσπαστικοποίησης τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἱστορικοῦ Ἰησοῦ⁹¹.

5. Συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὴν παύλεια ἀνθρωπολογία

Πρόσφατη εἰσήγησή μου γιὰ τὴν παύλεια περὶ ἐλευθερίας διδασκαλία⁹², στὴν ὁποία σημειωτέον δὲν ἐθίγη καθόλου τὸ θέμα τῆς ἐλευθερῆς βούλησης, κατέληγε στὸ συμπέρασμα, ὅτι μὲ ἐξαιρέση ἐλάχιστων χριστολογικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν προσθηκῶν, τίς ὁποῖες ἔκανε στίς περὶ ἐλευθερίας ἐκφράσεις του, ὁ Παῦλος δανείστηκε ἀπὸ τὸ ἰουδαϊκὸ καὶ ἑλληνιστικὸ του περιβάλλον. Μὲ ἄλλα λόγια, ἀμφισβητοῦσε τὴν παλαιότερη ἄποψη, ὅτι ὅταν ὁ Παῦλος ἔκανε λόγο γιὰ ἐλευθερία ἐννοοῦσε ἐλευθερία ἀπὸ τὸ Νόμο, ἐλευθερία ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἐλευθερία ἀπὸ τὸν θάνατο (ἄποψη τῶν H. Schlier, R. Bultmann κ.λπ.). Στὸ ἐρώτημα ὅμως τί συνέβη καὶ σὲ λιγότερο ἀπὸ μία γενιὰ μετὰ τὸν

neutici di sant' Agostino nel "De doctrina Christiana"», στὸ SANT AGOSTINO, *La dottrina cristiana. Testo latino dell' edizione maurina confrontato con il Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Roma 1992, lxi-lxxii. Ἐπίσης SIMOMETTI M., *Lettera e/o allegoria. Un contributo alla storia dell' esegesi patristica*, Roma 1985, B. Prete, *I principi esegetici in S. Agostino*, Sapientia 6 (1955), 552-594 καὶ G. Ripanti, *Agostino teorico dell' interpretazione*, Brescia 1980.

89. Λανθασμένες ἄλλωστε ἐρμηνεῖες πολλῶν βιβλικῶν κειμένων μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσει καὶ σὲ ὀρισμένα ἔργα τῆς ἑλληνόφωνης ἐρμηνευτικῆς παράδοσης.

90. Πρὸβλ. WETZEL J., «Snares of Truth...», 124 («Augustine's provocative way of reading Paul»).

91. Κατὰ τὸν Peter Brown π.χ. «ὁ Παῦλος ἄφησε μίαν θανάσιμη κληρονομιά στίς ἐπόμενες γενιές» (*Body and Society*, 55)!

92. VASSILIADIS PETROS, «Paul on Freedom», στὸ τρίτομο ἔργο (cura di Mgr. Archivescovo Luigi Padovese), *PAOLO DI TARSO, Archeologia-Storia-Ricenzione*, Torino 2009, σ. 263-276.

σταυρικό θάνατο τοῦ Ἰησοῦ ἢ προγραμματική του διακήρυξη περὶ τῆς νέας μεσσιανικῆς ἐποχῆς (Λουκ. 4,16 ἔξ.), πὺν περιλάμβανε καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση σύμφωνα μὲ τὸ κήρυγμα τῶν Προφητῶν (Ἦσ. 61,1 ἔξ. κ.λπ.), μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ Παύλου ἐξαφανίστηκε ἢ τουλάχιστον κατέστη περιθωριακὴ, πειστικὴ ἀπάντηση δὲν ἔχει ἀκόμη δοθεῖ.

Πολλοὶ ἐπιστήμονες κατὰ τὴ νεωτερικότητα ἔχουν ἐπικρίνει τὸν ἀπόστολο τῶν ἔθνῶν εἴτε γιὰ χωρὶς ὄρους ὑποταγὴ στὴν κοσμικὴ ἐξουσία (Ρωμ. 13), εἴτε γιὰ τὴν παράδοση τοῦ θεοῦ δώρου τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας ἀποδεχόμενος τὸ καθεστῶς τῆς δουλείας (Α΄ Κορ. 7,21. Φιλήμ.), εἴτε ὑπονοώντας ὑποδεέστερο καθεστῶς γιὰ τὴ γυναῖκα (Α΄ Κορ. 14,34 ἔξ., Ἐφ. 5,22. Κολ. 3,18 κ.λπ.). Ἀναφέρομαι στοὺς γνωστοὺς πλέον κώδικες οἰκιακῆς συμπεριφορᾶς (*Haustafeln*, Κολ. 3,18 ἔξ. καὶ παρ). Αὐτὲς οἱ περιπτώσεις, καὶ κυρίως οἱ περὶ ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας δυαλιστικὲς ἀναφορὲς τῶν ἐπιστολῶν του (κυρίως ἢ ἐπιχειρηματολογία του στὸ Α΄ Κορ. 7 καὶ στὸ Ρωμ. 7), ἦταν πὺν ἔδωσαν ἀφορμὴ γιὰ παρόμοιες μὲ ἐκεῖνες τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου ἐπικριτικὲς γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀπόψεις.

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ διδασκαλία τοῦ ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν ὑστεροῦσε σὲ ριζοσπαστικότητα ἀπὸ ἐκείνην πρωτοχριστιανικῆς κοινοκτημοσύνης, ἢ τῆς πλήρους ἰσοτιμίας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν στὴν ἐπιτέλεση τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου. Ἡ πρακτικὴ του ὅμως τῆς «κοινωνίας τῆς ἀνοιχτῆς τραπέζης», καὶ τὰ «κοινὰ εὐχαριστιακὰ δεῖπνα» (ἐξ ἰουδαίων καὶ ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν, χωρὶς τὴν τήρηση τῶν περὶ καθαρότητας διατάξεων τοῦ Νόμου γιὰ τοὺς δευτέρους), τὰ ὅποια μὲ τόσο πάθος ὑπερασπίζονταν, ἀναμφίβολα ἀποτελοῦσε, γιὰ τὴν ἑλληνο-ρωμαϊκὴ κοινωνία στὴν ὁποῖαν ἀπευθύνονταν, ρεαλιστικὴ πρόταση. Τὴν πρόταση αὐτὴ χαρακτηρίσαμε ὡς ἐσκεμμένη κίνηση «κοινωνικῆς ἐνσωμάτωσης» τῆς Ἐκκλησίας (ὡς ἐσχατολογικῆς χαρισματικῆς κοινότητος καὶ προληπτικῆς φανέρωσης τῆς προσδοκώμενης βασιλείας τοῦ Θεοῦ) στὴν φθίνουσα ρωμαϊκὴ κοινωνία⁹³. Ἡ λύση αὐτὴ τοῦ Παύλου ἀσφαλῶς δὲν ἐπέμενε στὸν ἀγῶνα γιὰ κοινωνικὴ χειραφέτηση μὲ κάθε κόστος, οὔτε στὴν ἐπαναφορὰ τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας στὸ ἐπίπεδο τῆς «καλῆς λίας» τάξης τῆς δημιουργίας τῶν πρὸ αὐτοῦ Προφητῶν καὶ σύνολης τῆς Π.Δ. Ἀποδεχόμενος τὴν τρέχουσα ἑλληνο-ρωμαϊκὴ ἐγκρατικὴ (νεο-πλατωνίζουσα, φιλώνεια κ.λπ.) ἠθικὴ, ὁ Παῦλος ἔδινε προτεραιότητα μᾶλλον στὴν ἐντὸς τῆς ὑφιστάμενης κοινω-

93. Πρὸβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Π., *Παῦλος*, 243.

νικῆς τάξεως πραγμάτωση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἔμφασίς του δὲν ἦταν τόσο στὴν ἀνασυγκρότηση τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ στὴ συγκρότηση ἐκκλησιακῆς (εὐχαριστιακῆς) κοινότητας, ἡ ὁποία ἀναπόφευκτα θὰ ὀδηγοῦσε στὴ δημιουργία μίας νέας δικαιοτέρας, ἠθικότερας καὶ ἀνθρωπινότερας σὲ κοινωνικὸ καὶ ἀτομικὸ ἐπίπεδο πραγματικότητας.

Γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα τῆς σχέσεως ἁμαρτίας-σεξουαλικότητας, θὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι γιὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο ὁ ἄνθρωπος δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ φύση του, εἴτε αὐτὴ εἶναι ἡ σωματικὴ του ὑπόσταση εἴτε ἡ ὕλικός κόσμος πὺν τὸν περιβάλλει, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν σχέση του μὲ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς συνανθρώπους του. Ὡς ἐκ τούτου ἡ σωτηρία του δὲν ἐπιτυγχάνεται μέσῳ τῆς ὁποιασδήποτε ἄρνησης τῆς σωματικότητας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σεξουαλικότητας, καὶ τῆς διαφυγῆς του σὲ ἕναν διηθεν «πνευματικὸ» κόσμο. Πολὺ περισσότερο ἡ παρακοὴ τῶν πρωτοπλάστων ἐγένε ἀφορμὴ νὰ κληρονομήσει ἡ ἀνθρωπότητα ὅχι κάποια ἐνοχλή, καὶ μάλιστα συνδεδεμένη μὲ τὴ σεξουαλικότητα, ἀλλὰ τὴν θνητότητα καὶ τὴν φθαρτότητα⁹⁴. Οἱ σωματικὲς καὶ πνευματικὲς λειτουργίες του ἐκλαμβάνονται ὡς ἀδιάσπαστη ἐνότητα καὶ ἀμφοτέρως μποροῦν εἴτε νὰ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν Θεὸ, εἴτε νὰ τὸν θέσουν στὴν ὑπηρεσία του, δηλαδὴ σὲ κοινωνία μαζί του. Ἡ «σάρξ» τοῦ ἀνθρώπου δὲν ρέπει πρὸς τὸ κακὸ, οὔτε εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνη. Γίνεται τέτοια μόνον ὅταν ὁ ἄνθρωπος στηρίζει τὴν ὑπαρξή του σ' αὐτήν. Ἡ ἀκατάσχετη καὶ ἀφύσικη σεξουαλικὴ δραστηριότητα ἀπ' τὴ μία, ἀλλὰ καὶ ἡ φαρισαϊκὴ ὑποκριτικὴ θρησκευτικὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι γιὰ τὸν ἀπόστολο παραδείγματα ἐσφαλμένου προσανατολισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Γενικά, ἡ ἀπο-

94. Στὸ περίφημο χωρίο Ρωμ. 5,12 ἡ φράση «ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον» δὲν ἀναφέρεται στὴν μεταβίβαση τῆς ἐνοχῆς στοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ τοῦ θανάτου (βλ. περισσότερα στὸ MEYENDORFF J., Ἐφ' ᾧ (Rom. 5,12) chez Cyrille d'Alexandrie et Theodoret, *Studia Patristica* 4 [1961], 157-161. Ἐπίσης ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Byzantine Theology*, 143 ἔξ. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, ἐκτὸς τῆς σχετικῆς μελέτης τοῦ Ἱ. Ρωμανίδη, Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, βλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*. Δοκίμιον πατερικῆς θεολογίας, Πουρνάρας: Θεσσαλονίκη 1986², ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., *Original Sin according to the Orthodox Tradition, II Peccato Originale. Una prospettiva interdisciplinare*, Ρώμη 2009, 145-164), μὲ τὸ «ἐφ' ᾧ» νὰ ἔχει αἰτιολογικὴ ἔννοια (διότι), ὅπως σύνολη ἡ σύγχρονη βιβλικὴ ἐξηγητικὴ, τῆς νεώτερης καθολικῆς συμπεριλαμβανομένης (βλ. FITZMEYER J. A., *The Jerome Biblical Commentary*, Englewood 1968, ad loc.), παραδέχεται.

λύτρωση δέν εἶναι οὔτε φυσικό, οὔτε μεταφυσικό γεγονός, μέ τὸ ὁποῖο ἀκυρώ-
νεται ἡ σωματικότητά⁹⁵.

Ἐπάρχουν, ὁμως, χωρία στό corpus paulinum, καί κυρίως στά κεφ. 5-8 τῆς
πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς, στά ὁποῖα συχνά ἀνατρέχει ὁ Αὐγουστίνος⁹⁶, ὅπου ὁ
ὄρος «ἁμαρτία» φαίνεται νά εἶναι δύναμη ἀνεξάρτητη ἰκανή νά ὑποδουλώνει
τὸν ἄνθρωπο. Σύμφωνα μέ τὸ Ρωμ. 5,12 «ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε...
καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους»⁹⁷. Κατὰ συνέπεια μπορεῖ νά βασιλεύει «ἡ
ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις
αὐτοῦ» (Ρωμ. 6,12), καί γι' αὐτὸ ἡ μόνη διέξοδος εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῆς «σαρκός»
(Ρωμ. 8,8), πράγμα πού ἐπιτυγχάνεται μέ τὸ βάπτισμα, «ἵνα καταργηθῇ τὸ
σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ» (Ρωμ. 6,6 ἐξ.)⁹⁸.

Ἀσφαλῶς ἡ παύλεια ἀνθρωπολογία δέν περιλαμβάνει τὴν ἔννοια κληρονο-
μοῦ ἁμαρτήματος. Πουθενά ἐπίσης δέν γίνεται λόγος γιὰ καθολικὴ καταδίκη

95. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στό GUNDAY R. H., *Sōma in Biblical Theology: with Emphasis on Pauline Anthropology*, CUP: Cambridge 1976.

96. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Παύλου, καί εἰδικά τῆς πρὸς Ρωμαίους, ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνου βλ. BABCOCK W. S., «Augustines Interpretation of Romans (AD 394-396)», AS 10 (1979), 55-74, FRIEDRIKSEN P., *Augustine's Early Interpretation of Paul*, PhD Dissertation in Princeton, 1979, C.P. Bammel «Augustine, Origen and the Exegesis of ST. PAUL», *Augustinianum* 32 (1992) 342-368, MARA M.G., «L' Influsso di Paolo in Agostino», RIES J., (ed.), *Le epistole paoline nei Manichei, i donatisti et il primo Agostino*, Augustinianum: Roma (1989), 125-162,

97. Ἴδου ἡ ἀκριβὴς φρασεολογία τοῦ ἀποστόλου στό κεφ. 7 τῆς πρὸς Ρωμαίους: «ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμί, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν (14)... οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ (15)... ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία (17 & 20)... οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω (19)... τῷ μὲν νοὶ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας (22)... βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου καὶ αἰχμαλωτίζοντα με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου (23).

98. Σὲ πρόσφατη μελέτη τοῦ ὀ T. L. Carter ὑποστήριξε ὅτι ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τοὺς ὄρους πού ὑποδηλώνουν τὴν δύναμη τῆς ἁμαρτίας ὄχι θεολογικά καὶ ὄντολογικά, «ἀλλὰ γιὰ νά συμβολίσει τὸ κακὸ πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ἐσχατολογικά ὄρια τῆς ἐξ ἔθνων δικαιοθείας κοινότητας τῶν πιστῶν, τοποθετώντας με τὸν τρόπο αὐτὸ τοὺς ὑπὸ Νόμον Ἰουδαίου ἀμετάκλητα ἐκτὸς τῶν ὁρίων αὐτῶν, με σκοπὸ νά νομιμοποιήσει τὸ ἀποστολικὸ του ἀξίωμα» (CARTER T. L., *Paul and the Power of Sin: Redefining "Beyond the Pale"*, SNTS Monograph Series 115, CUP: Cambridge 2002, 207). Μὲ ἄλλα λόγια ἡ περιγραφή τῆς ἁμαρτίας ὡς ἀνεξάρτητης, ὑποδουλούσας τὸν ἄνθρωπο, δύναμης δέν προέρχεται ἀπὸ κάποια θεολογικὴ κατανόηση τῆς μεταπτωτικῆς κατάστασης τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ὑποστήριξε με σθένος ὁ ἱ. Αὐγουστίνος.

τοῦ ἀνθρώπινου γένους μὲ ἀναφορὰ στὸν Ἄδὰμ. Ἀντίθετα ὅλες οἱ ἀναφορὲς γίνονται σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν «δεύτερο» Ἄδὰμ, δηλαδή τὸν Χριστό. Θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ αἰτιολογηθεῖ πῶς συμβιβάζεται τὸ ὅτι στὴν ἐκτενῆ ἀνάλυση τῶν δύο πρώτων καὶ τοῦ πέμπτου κεφ. τῆς πρὸς Ρωμαίους (ὅπου περιγράφεται ἡ κατάσταση ἁμαρτωλότητος τοῦ κόσμου) δὲν ἀναφέρεται καθόλου ἢ προέλευση τῆς ἁμαρτίας, ἐνῶ στὰ ἐπόμενα κεφ. ὁ Παῦλος καταλήγει κατὰ κάποιον τρόπο στὸ συμπέρασμα περὶ τῆς φύσης τῆς ἁμαρτίας ὡς ἀρχῆς ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιχειρήματα ποὺ ἀντικρούουν τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποκλειστικὰ δυνατὸτητα σωτηρίας. Τὴ σχετικὴ ἀσυνέπεια τῆς παύλειας αἰτιολόγησης τῆς καθολικῆς ἐπικράτησης τῆς ἁμαρτίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐπεσήμαναν πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια ὁ H. Conzelmann⁹⁹, καὶ ὁ E. P. Sanders¹⁰⁰.

Δύο εἶναι οἱ πιθανὲς ἐξηγήσεις: (α) Δεχόμενος ἐξ ἀποκαλύψεως ὅτι τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἦταν ἡ σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου, Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν, μέσω τῆς πίστεως στὸν Υἱό του, ὁ Παῦλος ἔπρεπε φυσιολογικὰ νὰ ὑποθέσει ὅτι ὅλος ὁ φυσικὸς κόσμος εἶχε ἀνάγκη ἀπολύτρωσης, καὶ ἐπομένως ὅτι ἦταν ὑποδουλωμένος στὴν ἁμαρτία. Ἡ ἀναφορὰ ἐπομένως στὴν καθολικὴ ὑποταγὴ τοῦ ἀνθρώπου στὰ δεσμὰ τῆς ἁμαρτίας ἦταν ἀποτέλεσμα κατὰ κάποιον τρόπο τῆς ἐκλογίκευσης τῆς ἐπιχειρηματολογίας του¹⁰¹. (β) Παρ' ὅτι ὁ Παῦλος δὲν ἀποδεχόταν τὴν δυαλιστικὴ διαρχία, ὑπάρχουν ἐκφράσεις ποὺ θυμίζουν αὐτὴ τὴν πολὺ διαδεδομένη τὴν ἐποχὴ του στὸ χῶρο τῆς μέσης ἀνατολῆς θεωρία¹⁰². Μπορεῖ ἐπομένως ὄντως νὰ χρησιμοποίησε συνειδητὰ δυαλιστικὴ ὀρολογία, ὅχι ὅμως ὡς βασικὴ θεολογικὴ ἀρχή, ἀλλὰ πρὸς ἐπίρρωση τῆς θεωρίας του, ὅτι ὅλη ἡ κτιστὴ δημιουργία εἶχε ἀνάγκη ἀπολύτρωσης (Ρωμ. 8,19-23).

99. CONZELMANN H., *An Outline of the Theology of the New Testament* (ἀγγ. Μετ. J. Bowden), London 1969, 195-198.

100. SANDERS E. P., *Paul and Palestinian Judaism*, Philadelphia 1977, καὶ "Sin", *Anchor Bible Dictionary*.

101. SANDERS E. P., *Paul and Palestinian Judaism*, 442-47 καὶ 474-75, ὅπου ὑποστηρίζεται ἡ ἀντίστροφη (πρὸς τὰ πίσω) ἐπιχειρηματολογία τοῦ Παύλου: ἀπὸ τὸ συμπέρασμα δηλαδή στὴν ἀναγκαστικὴ διατύπωση τῆς καθολικῆς ὑποταγῆς τοῦ κόσμου στὴν ἁμαρτία.

102. Πρὸβλ. «*υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας. οὐκ ἐσμέν νυκτὸς οὐδὲ σκότους*» Α' Θεσ. 5,5, «*ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός*» Β' Κορ. 11,14 (πρὸβλ. ἐπίσης 1QS 3.17-4.1). «*ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου*» (Β' Κορ. 4,4), «*Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ... οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων*» (Α' Κορ. 2,6) κ.λπ.

6. Πρὸς μία συνεπῆ πρὸς τὴν βιβλικὴ καὶ χριστιανικὴ θεολογία θεώρηση τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας

Ἡ ἀμφισβησία αὐτῆ τοῦ *corpus paulinum*, καὶ κυρίως ἡ ὑπερίσχυση στὴν μεταγενέστερη ἐκκλησιαστικὴ πρακτικὴ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἔναντι τῆς ἀντιοχειανῆς θεολογικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς παράδοσης¹⁰³, ἐμπόδισαν τὴ διαμόρφωση μίας συνεποῦς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, βασισμένης στὴ ριζοσπαστικὴ καὶ πρωτοποριακὴ περὶ ἀναστάσεως διδασκαλία τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Α΄ Κορ. 15,24-26) καὶ μετοχῆς τῶν πιστῶν στὸ ἀναστημένο σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ.

Ἄν καὶ ἡ Ὁρθόδοξη ἀνατολικὴ παράδοση, ἂν ὄχι στὸ σύνολο τουλάχιστον σὲ ἓνα μεγάλο μέρος της, διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου ὡς πρὸς τὶς συνέπειες τῆς παρακοῆς τῶν πρωτοπλάστων καὶ τὴν κληρονομικὴ μεταβίβαση τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος στὸν ἄνθρωπο, στὴν οὐσία ἡ ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα τόσο στὴν Ἀνατολὴ ὅσο καὶ στὴ Δύση παρέμεινε σταθερὰ ἐνταγμένη στὴν «μετα-πτωτικὴ (*post-lapsarian*), πλὴν ὁμως «προ-ἀπολυτρωτικὴ» (παλαιοδιαθηκικῆ;) θεώρηση τῆς θείας οἰκονομίας.

Κατὰ τὴ γνώμη μου, μία συνεπὴς πρὸς τὴν βιβλικὴ θεολογία χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν μεταγενέστερη περὶ θεώσεως Ὁρθόδοξη πατερικὴ διδασκαλία, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βασίζεται στὴν ἀναγνώριση τῆς «μετα-πτωτικῆς» μὲν, πλὴν ὁμως «μετα-ἀπολυτρωτικῆς» θεώρησης τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἀνθρώπινο σῶμα διατηρώντας δυνάμει τὰ ἀγαθὰ τῆς «καλῆς λίαν» δημιουργίας (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σεξουαλικότητας, ἀφοῦ «ὁ Θεός... κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν [τὸν ἄνθρωπον], ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. καὶ εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», Γεν. 1,27-28), ἔχοντας «συναποθάνει» καὶ «συνταφεῖ» διὰ τοῦ ἱεροῦ Βαπτίσματος μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ (Ρωμ. 6), ἔκτοτε μετέχει διὰ τῆς Θείας

103. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ διαμετρικὰ ἀντίθετη στάση τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας (κανὼν 2) καὶ τῶν προερχόμενων ἀπὸ τὴν ἀντιοχειανὴν παράδοση Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, (κανὼν VI. 27), ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱ. Χρυσόστομου (Ὁμιλία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους, PG 63, 227 ἔξ, σχόλιο στὸ Ἑβρ 13,4), ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἰσχύ στὴν Ἐκκλησία τῶν περὶ καθαρότητας διατάξεων τοῦ Λευιτικοῦ. Τὸ βέβαιο εἶναι, ὅτι μὲ τὴν συμπερίληψη στοὺς κανόνες τῆς Πενθέκτης τῶν κανόνων τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, καὶ τὴν ταυτόχρονη ἀπόρριψη τῶν περισσότερο φιλελεύθερων κανόνων τῆς ἀντιοχειανῆς παράδοσης, διατηρήθηκε ἡ θεολογικὴ ἀσυνέπεια μεταξὺ θεολογικῆς καὶ κανονικῆς παράδοσης τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν μὴ ἀποτελεσματικὴ μαρτυρία της στὸ σύγχρονο κόσμο.

Εὐχαριστίας στοῦ σώματος τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ προγευόμενο τὴ δόξα τῶν ἐσχάτων¹⁰⁴.

Ἄν καὶ οἱ ἀνθρωπολογικὲς προεκτάσεις τῆς περὶ ἀναστάσεως διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου δὲν προσδιορίζονται μὲ σαφήνεια, οἱ συνέπειές της καταγράφονται ἐπαρκέστατα, μὲ δεδομένο μάλιστα ὅτι στὸν ἀπόστολο Παῦλο ὁ πόλεμος μεταξύ «σαρκός» καὶ «πνεύματος» δὲν συνεπάγεται καὶ διχοτόμηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης σὲ δύο αὐτόνομες ὀντότητες, αὐτὴν τῆς ψυχῆς καὶ ἐκείνην τοῦ σώματος. Ἄς θυμηθοῦμε τὴν ἀκριβῆ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ἀποστόλου καὶ ἄς βγάλουμε τὰ συμπεράσματά μας:

«Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. ὥστε γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται... εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν... ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος» (Α΄ Κορ. 15,20-26).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«Ἐπειδὴ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ ἐν τάξει κανόνος παραδεδοῦσθαι διέγνωμεν, τοὺς μέλλοντας διακόνου, ἢ πρεσβυτέρου χειροτονίας ἀξιοῦσθαι, καθομολογεῖν, ὡς οὐκέτι ταῖς αὐτῶν συνάπτονται γαμεταῖς· ἡμεῖς τῷ ἀρχαίῳ ἐξακολοθοῦντες κανόνι τῆς ἀποστολικῆς ἀκριβείας καὶ τάξεως, τὰ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν κατὰ νόμους συνοικέσια, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐρῶσθαι βουλόμεθα, μηδαμῶς αὐτῶν τὴν πρὸς γαμετὰς συνάφειαν διαλύοντες, ἢ ἀποστεροῦντες αὐτοὺς τὴν πρὸς ἀλλήλους κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα ὁμιλίαν. Ὡστε, εἴ τις ἄξιος εὐρεθῆι πρὸς χειροτονίαν ὑποδιακόνου, ἢ διακόνου, ἢ πρεσβυτέρου, οὗτος μηδαμῶς κωλυέσθω ἐπὶ τοιοῦτον βαθμὸν ἐμβιβάζεσθαι, γαμετῇ συνοικῶν νομίμῳ μῆτε μὴν ἐν τῷ τῆς χειροτονίας καιρῷ ἀπαιτῆσθω ὁμολογεῖν, ὡς ἀποστήσεται

104. Ἡ Ὁρθόδοξη καθηγήτρια Valerie Karras ἔχει πρόσφατα ἀναπτύξει μίαν ἐνδιαφέρουσα θεωρία ὑπογραμμίζοντας τὶς ἀσυνέπειες τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τὶς ἐπιπτώσεις της στὴν παγιωμένη πλέον ἀντιμετώπιση τῆς γυναίκας στὴν Ὁρθόδοξη λατρευτικὴ πράξη ("Orthodox Theologies of Women and Ordained Ministry", ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. - ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ Ε. (ἐκδ.), *Thinking through Faith: New Perspectives from Orthodox Christian Scholars*, SVS Press: Crestwood 2008, 113-158).

τῆς νομίμου πρὸς τὴν οἰκείαν γαμετὴν ὁμιλίας, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν τὸν ἐκ Θεοῦ νομοθετηθέντα, καὶ εὐλογηθέντα τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ γάμον καθυβρίζειν ἐκβιασθῶμεν· τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς βοώσης· Ἄ ὁ Θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· καὶ τοῦ Ἀποστόλου διδάσκοντος· Τίμιον τὸν γάμον, καὶ τὴν κοίτην ἀμίαντον· καί, Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτηε λύσιν» (κανὼν γ' τῆς Πενθέκτης).

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἐπίσης καὶ ἡ συμβιβαστικὴ αἰτιολόγησι τοῦ γ' κανόνα τῆς ἴδιας συνόδου: «...πρὸς τοῦτο δὲ τῶν μὲν τῆς Ρωμαίων ἀγιωτάτης ἐκκλησίας τὸν τῆς ἀκριβείας τηρηθῆναι κανόνα προτιθεμένων, τῶν δὲ ὑπὸ τῶν τῆς θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως θρόνον, τὸν τῆς φιλανθρωπίας καὶ συμπαθείας, εἰς ἓν ἀμφοτέρω μίξαντες πατρικῶς ὁμοῦ καὶ θεοφιλῶς, ὡς μήτε τὸ πρᾶον ἔκλυτον, μήτε στύφον τὸ αὐστηρὸν καταλείψοιμεν...».